

DOI <https://doi.org/10.66893/hevruta.2026.dam.77-136>

УДК UDK 94(497.115 Kosovo i Метохија)"18/1941"(=411.16):61

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 8. 11. 2025.

Прихваћен/Accepted: 20. 12. 2025.

Др Милош М. ДАМЈАНОВИЋ

Независан истраживач – историчар, Косовска Митровица

milos_damjanovic@yahoo.com

Јелена М. ДАМЈАНОВИЋ

Независан истраживач, Косовска Митровица

jelena.damjanovic976@gmail.com

Предраг С. ПРЕМОВИЋ

Докторанд, Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду

premovicpredrag@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-5961-9276>

Јеврејски здравствени радници на Косову и Метохији од краја 19. века до Априлског рата 1941. године

Апстракт: Староседелачко сефардско становништво на Косову и Метохији услед економских прилика и опште неразвијене и неподстицајне спољне средине касно је искорачило из свог традиционално заступљеног трговачког и занатског приређивања и преусмерило своје професионално занимање на интелектуалне и слободне позиве какви су били лекарство, зубарство и апотекарство. Пре него што су се први домицилни Јевреји отиснули у ове службе, што се збивало током друге половине међуратног постојања југословенске државе, на њихове просторе сукцесивно су се досељавали бројни Јевреји из других делова заједничке домовине или иностранства ступајући у медицинску службу. Како су здравствену струку могла обављати искључиво школована лица, за шта су предуслов биле повољне материјалне прилике потенцијалних кандидата и доступност просветних установа заинтересованима, то су пионири здравствене службе на Косову и Метохији међу Јеврејима били регрутовани доминантно из редова ашкенаске популације. Они су, претежно вукући порекло из Царске Русије и побуђени хуманим мотивима најпре у ратним околностима као добровољци српске стране, пратећи и помажући на-

ступање српских оружаних снага, окончавали и на косовскометохијском тлу, да би по завршетку Првог светског рата, руских револуција и грађанског рата, ангажовани од централних београдских власти у својству контрактуалних радника, били распоређивани у разним местима поменутих области. Својим радом, посвећеношћу и пожртвовањем у средини хронично дефицитираној школованим кадром, неповерљивој према официјелној медицини, а склоној традиционалној, народној лечничкој пракси богатој применом ненаучних садржаја и магијских радњи, значајно су допринели унапређењу здравствених прилика локалног становништва и порасту њиховог поверења у савремене, емпиријске токове лекарства.

Кључне речи: Јевреји, Ашкенази, Сефарди, Косово и Метохија, Приштина, Косовска Митровица, Призрен, Пећ, Урошевац, Србија, Југославија, Османско царство, доктори, стоматолози, апотекари

Увод

Од најранијих трагова присуства јеврејског народа на Косову и Метохији¹ па до самог зенита двадесетог столећа, локална популација Мојсијеваца традиционално и претежно обављала је трговачке и занатске послове који су пружали поуздану егзистенцију јединкама и члановима њихових породица. Уједно су појединци из редова ове заједнице оспособљавани да кроз аутодидактику или формално образовање обављају дужности уско повезане са редовним одржавањем ритуалног обреда, литургије и религијских радњи. Медицинско збрињавање болесних припадника заједнице најчешће је у прошлости поверевано одређеном, често женском делу популације, који је био извештен и кроз трансгенерацијско наслеђе подучен народној медицини, траварству и примитивним, спиритуалним техникама исцељења пацијената. Тек су са освитом модерног доба, у зачетку европеизације и вестернизације ове средине оличене у не приметном пробијању појединих европских тековина, наступиле и појаве првих, школованих и стручних здравствених радни-

---

¹ Географске области Косова и Метохије су у прошлости припадале различитим државним субјектима и административним јединицама које нису пратиле стриктне природне границе. У овом раду простор Косова и Метохије обухвата ону територију која чини актуелну аутономну покрајину Републике Србије.

ка, међу којима и оних јеврејских корена, који су део свог професионалног живота и рада посветили здравственом збрињавању људи или подизању капацитета и услова рада медицинских установа на овим просторима.

Период османске окупације

За османско доба скопчано је настајење првог ашкенаског Јеврејина и најраније датираниог јеврејског здравственог радника на Косову и Метохији. Његово досељење у Призрен није било самоиницијативно мотивисано, већ базирано на пословној понуди. Наиме, како је декадентно Османско царство већ хронично западало у свеопшту кризу и било на издисају крајем 19. столећа, то је упоредо расла потреба за експертима свих типова који су се могли пронаћи на европском Западу. За разлику од повољнијих прохујалих времена када су Османлије биле на врхунцу моћи и својеврсна глобална сила 16. века, где су хеџими, апотекари, разноврсне занатлије и уметници проналазили гостопримство и неретко били регрутовани од самих шпанских Јевреја изгнаних са Иберијског полуострва, дотле је суморна свакодневица османског друштва у његовој деветнаестовековној еклипси сведочила дефицит у фундаменталним струкама, остављајући потребе становништва неутаживим.

Тиме треба објаснити и ангажовање првог школованог лечника из Европе у граду на Бистрици чији су резиденти робовали сујеверју и плаћали данак сиромаштву и игноранцији. Из ривалске Црно-жуте монархије доспео је у Призрен интервенцијом Порте један Ашкеназ Хофман, о чему нам савременик, учитељ Петар Костић (1852–1934) преноси: „Године 1885. дође за општинског лекара у Призрен свршени студент медицине у Бечу Хофман, по народности Јеврејин. И он бејаше веома искусан лекар и акушер, те је многе спасавао од смрти који су његове савете слушали. А како је наш свет, нарочито мухамеданци, врло мало давао значај лекарској помоћи, те би Хофмана звали при издисају болесника, Хофман би им рекао: „Кад је требало да зовете мене, ви сте звали попа; а кад треба да зовете попа, ви сте

звали мене. Зато спремајте болесника за у Шукле.' Тако се звало место где су се сахрањивали православни Срби до ослобођења Призрена 1912. године".²

За раздобље османске управе на овом простору могућа је везаност још једног јеврејског здравственог радника који је потенцијално, сходно природи свога посла и територијалној надлежности, обављао свој хумани позив и са позиција државног чиновника руководио здравственом политиком на тлу Косова и Метохије. Наиме, у то време, прецизније 1902. године, османске власти су за здравственог начелника Солунског, Монастирског и Косовског вилајета поставиле Жак-пашу, односно сефардског Јеврејина Јакова – Жака Нисима (1850–1903), сина апотекара Хајима Нисима Давида из Солуна, који је 1874. или 1876. године завршио цариградску Војну академију за медицину и фармацију, те по природи свога посла неминовно морао повремено боравити и на Косову и Метохији.³

Од избијања Првог балканског рата до завршетка Првог светског рата

Избијање Првог и Другог балканског рата (1912–1913) и убрзо потом Великог рата (1914–1918) просторе Косова и Метохије начинило је позорницом динамичних војних, политичких и социјалних кретања, услед чега се драстично повећао број Јевреја који су привремено, сходно војном, медијском, хуманитарном или неком другом ангажману, боравили у овим крајевима. Најчешће је било речи о Србима мојсијевске вероисповести, шпанским Јеврејима, мобилисаним српским поданицима који су

---

² Петар Костић, *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX и почетком XX века (са успоменама писца)*, (Скопље: с. н, 1933), 166; Милош М. Дамјановић, „Јевреји у Призрену од најранијих времена до Холокауста“, *Историјски часопис*, VI/2023, 73–112.

³ Ženi Lebl, *Plima i slom. Iz istorije Jevreja Varadarske Makedonije*, (Gornji Milanovac: Dečje novine, 1990), 88, 90; Lavoslav Glesinger, „Pabirci o jevrejskim liječnicima u Jugoslaviji“, *Židov*, Zagreb, br. 38, 18. septembra 1936, 13; <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/8491-jacques-pasha-jacques-nissim-pasha> (Приступљено сјуту 29. 8. 2025).

у војној униформи, искључиво у ратним условима, унутар борбених положаја и у складу са војним задужењима обављали санитарне дужности према ратним саборцима и заробљеницима из супротстављених табора.

На Косову и Метохији су током балканских ратова завршили многи јеврејски војници, а међу њима и они који су обављали медицинске дужности. Централну амбуланту у Призрену за време Другог балканског рата у којој су се хоспитализовали војници из 22. команде водио је резервни санитарни капетан 1. класе, трупни лекар 12. пешадијског пука 1. позива Моша – Букус Алкалај (1878–1942), београдски Сефард који је за време арнаутске⁴ побуне у Љуми заступао трупног лекара VI пука II позива, трупног лекара 10. пука и 5. прекобројног. Једновремено, командир болничке чете у Призрену био је капетан II класе Рафаило Алфандари, Сефард из Пожаревца.⁵

Као управник приштинске војне болнице у периоду између два балканска рата радио је резервни санитарни капетан I класе – доктор Рафаило Биђерани, Сефард са претходном слу-

⁴ У раду смо се за припаднике албанске етничке скупине служили термином Арнаути својственим тадашњим генерацијама српског народа и историјским изворима потеклим из истог раздобља. У српском језику се све до завршетка Другог светског рата брижно водила разлика у термилошком одређењу између грађана суседне албанске државе који су оловљавани Албанцима и домаћих држављана албанског порекла који су називани Арнаутима.

⁵ Александар Гаон (ур.), *Знаменити Јевреји Србије. Биографски лексикон* (Београд: Савез јеврејских општина Србије, 2011), 11; Милош М. Дамјановић, „Јевреји на Косову и Метохији током балканских и Првог светског рата“, *Државност, демократизација и култура мира*, Тематски зборник радова, ур. Бојана Димитријевић, (Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2015), 109–129; Александар С. Недок, *Балкански ратови 1912–1913. Рад српског војног санитета* (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2012), 128–9, 233, 244–5, 235, 263; Ženi Lebl, *Do „konačnog rešenja“. Jevreji u Srbiji* (Београд: Ћигоја штампа, 2012), 15; Milos Damjanovic, „The Jewish presence in Kosovo and Metohia during The Balkan wars and WWI“, *Међународна научна конференција Балканот: луѓе, војни и мир. Материјали од међународната научна конференција по повод 65 години од основањето на Институтот за национална историја*, ур. Драги Ѓоргиев и др, (Скопје: Институт за национална историја, 2015), 323–340.

жбом у Краљеву. Са српском војском преко Косова и Метохије и северне Албаније наступао је и санитетски потпуковник доктор Јаков Брик, ашкенаски Јеврејин пореклом из Русије, који ће додуше бити управник болнице у Љешу. У ослобођеном и новоприкљученом Урошевцу лекар II пољске болнице Шумадијске дивизије 1, позива, све до фебруара 1913. године био је резервни санитетски капетан II класе доктор Хајим Русо, Сефард из Доњег Милановца.⁶

Након што су новоосвојене области по окончању рата прикључене српској држави, власти у Београду су у више фаза предузеле изградњу уставног поретка и конституисање локалних органа власти на ослобођеном подручју, не успевши да у потпуности заврше започету правну и институционалну хомогенизацију ових крајева са матицом услед скорог избијања Великог рата. Брига о изградњи и јачању нових делова земље тешко погођених вишевековном рђавом управом и запостављеношћу османских власти огледала се и кроз кадровско оснаживање постојећих и новоосниваних малобројних и недовољно функционалних јавних установа. У том циљу, упућивани су на рад у државним субјектима на Косову и Метохији службеници из преткумановских делова државе, међу којима су били и неки ретки Јевреји. На тај начин у Призрен је доспео Ашкеназ, руски Јеврејин, доктор Исидор В. Георгенбергер који је од 1913. до 1915. године као хонорарни наставник обављао дужност школског лекара гимназије у Призрену.⁷

---

⁶ А. С. Недок, *Балкански*, 235–236; Ž. Lebl, *Jevreji u Srbiji*, 15; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“; М. Damjanovic, „The Jewish presence“.

⁷ После Првог светског рата Георгенбергер је по потреби службе наредбом министра војног и морнарице од 11. јуна 1920. године као контрактуални војни лекар I класе одређен за управника Подгоричке привремене војне болнице, на којој дужности је био и дотле. На истој дужности остао је и током следеће године иако је истовремено по потреби службе назначен да врши дужност трупног лекара подгоричког гарнизона наредбом министра војног и морнарице од 29. јануара 1921. године. На тој дужности остао је све до 24. јануара 1922. године, када је по молби одређен за трупног лекара Сарајевског гарнизона наредбом министра војног и морнарице. Указом краља Александра Карађорђевића (1888–1934) од 25. јула 1922. године, а на предлог ми-

нистра војног и морнарице на темељу Закона о устројству војске, преведен је у активну службу као санитарски капетан I класе. Решењем војног министра од 20. октобра 1924. године одобрено му је полагање испита први пут у испитној 1924/25. години за чин активног санитарског мајора, који је он исте године успешно положио. Као лекар школе за резервне пешадијске и артиљеријске официре Георгенбергер је потом по потреби службе одређен за управника Травничке привремене војне болнице наредбом министра војске и морнарице од 24. фебруара 1925. године. За потпредседника Управе Официрског дома у Травнику изабран је на годишњем збору чланова одржаног 6. фебруара 1926. године. Потом га затичемо у чину санитарског потпуковника као управника сталне војне болнице Боке Которске, одакле је указом краља Александра Карађорђевића јуна 1930. године постављен за референта санитета команде Боке Которске. Решењем краљевских намесника од 6. септембра 1935. године, а на предлог министра војске и морнарице Георгенбергер је унапређен у чин санитарског пуковника. Одлуком краљевских намесника од 6. септембра 1939. године, а на предлог министра војске и морнарице, Георгенбергер је одликован Орденом југословенске круне трећег реда. Државна реална гимназија у Призрену, *Извештај за школску 1937–1938 годину* (Скопље: s. n, 1938), 11–12; П. Костић, *Просветно*, 55; Историјски архив Београда (ИАБ), Фонд Управа града Београда (УГБ), Картотека житеља града Београда и Земуна (КЖГБИЗ), *Адела Исидор Серафина Георгенбергер*; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Бењамин Исидор Амалија рођ. Хохберг Георгенбергер*; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Adela Isidor Serafina Georgenberger*; М. М. Дамјановић, „Јевреји у Призрену“; „Наредбом Министра Војног и Морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 26, 30. јун 1920, 1059–1060, 1069–1070, 1073–1074; „Наредбом Министра Војног и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 4, 5. фебруар 1921, 199–204; „Наредбом министра војног и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 3, 26. јануар 1922, 115–118; „Производства, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 32, 3. август 1922, 1463–1464; „Лични односи. Испит су положили“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 2, 14. јануар 1925, 45–46; „Наредбом министра војске и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 10, 28. фебруар 1925, 287–290; „Годишњи скупови официра по гарнизонима.“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 17, 24. април 1926, 669–670; „Војска и морнарица. Велики размештаји по струкама. Указ у санитарској струци“, *Време*, Београд, бр. 3032, 7. јун 1930, 4; „Унапређења, постављења и највиша решења.“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 33, 6. септембар 1935, 1347–1350; „Одликовања“, *Службени војни лист – орган и издање Министар-*

Мирнодопски период на Косову и Метохији, ако га је суштински уопште било, трајао је веома кратко. Само годину дана по окончању балканских ратова избио је Први светски рат у којем премијерно и косовскометохијски Јевреји, као поданици новог, ратом захваћеног државног субјекта, узимају учешћа. Војна мобилизација и добровољно ступање у редове српске војске учинила је да и домаће сефардско становништво са назначених простора стекне искуство рада у лечничким пословима. На служби у српској војсци били су приштински Сефарди Бохор Ј. Рубен (1880–1914), редов болничарске чете Косовске дивизије који је умро у Приштини 1914. године од тифуса и Мануел М. Рубен (1884–1914), редов болничарске чете Косовске дивизије, који је такође преминуо у Приштини у првој години рата од исте заразне болести.⁸ У Великом рату на страни Србије учешће је међу осталим сународницима из завичајне средине узео и приштински Сефард Аврам Мандил у својству болничара.⁹

Избијањем Првог светског рата, дотле највећег оружаног сукоба у прошлости људског рода, делови Косова и Метохије изнова су постали поприште појачане и ратним приликама условљене концентрације јеврејских здравствених радника. Нарочито је једна од ратних епизода – Албанска голгота односно повлачење српске војске, народа и врховне власти путевима који су водили преко Косова, Метохије и Црне Горе преко Албаније до савезничких лука и суседне Грчке, оставила видног трага по том питању. На Косово и Метохију је са српском војском доспео благајник Резервне лесковачке болнице,

---

ства војске и морнарице, Београд, бр. 28, 6. септембар 1939, 1579–1580, 1583–1586; „Војни указ. Унапређен је и одликован велики број активних и резервних официра“, *Време*, Београд, бр. 6330, 7. септембар 1939, 8; Решењем министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 51, 25. октобар 1924, 2099–2102.

Споменица погинулих и умрлих српских Јевреја у балканским и светском рату 1912–1918 (Београд: s. n., 1927), 118, 128; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“; М. Damjanovic, „The Jewish presence“.

⁹ Pavle Dzeletović Ivanov, *Jevreji Kosova i Metohije* (Beograd: Panpublik / Nova knjiga, 1988), 44, 45, 138, 143, 153, 155, 165; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“; М. Damjanovic, „The Jewish presence“.

резервни нижи војни чиновник I класе Моша Ј. Меворах који се повлачећи обрео у Подујеву, Приштини, Штимљу, Сувој Реци, Журу и Призрену.¹⁰ Судбину пада у руке непријатеља, у аустроугарско заробљеништво, имао је београдски Сефард Менахем Русо, резервни капетан I класе и војни лекар. Он је по наређењу Врховне команде остао у Пећи, у тамошњој црногорској војној болници где је, при предаји болнице, био заробљен од аустроугарске војске.¹¹

У тим данима опште бежаније, обезглављености, расула, конфузије, утучености, очајања, немаштине, поболелости и исцрпљености упитно је на који начин су јеврејски здравствени радници били доступни унесрећеним сапатницима и сапутницима. Познато нам је само да су се у колонама које су се сливале ка југу, на Косово и Метохију и даље преко Албаније, налазили и следећи домаћи сефардски и ашкенаски здравствени службеници: доктор Хаим Русо¹²; санитарски официр, доктор Давид Албала (1886–1942)¹³; резервни санитарски (пот)пуковник Соломон Алкалај (1878–1929)¹⁴; капетан I класе, санитарски потпуковник

¹⁰ Данило Шаренац, „Дневник са пута евакуације од дана 23. окт(обра) 1916. чиновника Моше Мевораха“, *Zbornik 10. Studije, arhivska i memoarska građa*, 10 / 2015, 123–144; М. М. Дамјановић, „Јевреји у Призрену“.

¹¹ А. Гаон (ур), *Знаменити*, 210, 211; Александар С. Недок, *Повлачење српске војске ка албанском приморју и њена евакуација на Крф 1915/16. Рад војно-санитетске службе*, (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2006), 95; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“; М. Damjanovic, „The Jewish presence“.

¹² Miloš Jevtić (pr), *Šabac i Jevreji u susretu* (Beograd: Beogradska knjiga/Miodrag Nikolić, 2003), 73, 74; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

¹³ Ђорђе Н. Лопичић (пр), *Др Давид Албала – специјални делегат при југословенском краљевском постанству у Вашингтону 1939–1942*. (Београд: Тео-вид, 2010), 17, 18, 137, 138; „Албала, Давид“, *Српска породична енциклопедија*, 1, (Београд: Народна књига / Политика НМ, 2006), 73, 74; Михаило Б. Милошевић, *Јевреји за слободу Србије 1912–1918* (Београд: Филип Вишњић, 1995), 85–94; А. Гаон (ур), *Знаменити*, 6–8; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

¹⁴ „Алкалај Соломон“, *Српска породична енциклопедија*, 1, (Београд: Народна књига/Политика НМ, 2006), 101; М. Б. Милошевић, *Јевреји*, 79–81; А. Гаон (ур), *Знаменити*, 16–17; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

Моша – Букус Алкалај¹⁵; резервни санитарски капетан II класе Мориц Були (1876–1936)¹⁶; резервни санитарски мајор, пуковник Леон Којен (1876–1949)¹⁷; лекарски помоћник Жак Конфино (1892–1975)¹⁸; доктор Игњат Феликс; војни болничар Милан Феликс и доктор Самуило Попер.¹⁹

Поред домаћих Израелићана, голготу српског народа доживели су и иностранци Јевреји, претежно Ашкенази, које су биле ангажовале српске власти. Ноах Сруљ Шнерсон је био мобилисан у српску војску на дужности војног лекара 20. кадровског пука са којом је поделио све патње и несреће, посебно приликом повлачења преко Косова, Метохије и Албаније.²⁰ Сем њега, и други руски Јевреји у српској војној служби искусили су исту судбину. Преко Косова и Метохије повлачили су се и санитарски поручник, трупни лекар Тимочке дивизије 2. позива доктор Мордехај Новгородски²¹; санитарски поручник, лекар Тимочке дивизије 2. позива доктор Бењамин Новгородски; пуковник Јаков Брик и добровољац доктор Јевсеј Козински, рођен у Кијеву 18. фебруара 1887. године, од оца Аврама и мајке Кларе Дислер, који је наставио да живи после рата у југословенској држави и ради као лекар у Мостару, Петровграду и Београду, објављујући и чланке на медицинске теме у одрђеним периодичним гласилима на српском језику.²²

---

¹⁵ А. Гаон (ур), *Знаменити*, 11; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

¹⁶ А. Гаон (ур), *Знаменити*, 47; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

¹⁷ А. Гаон (ур), *Знаменити*, 116–117; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

¹⁸ А. Гаон (ур), *Знаменити*, 120–121; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

¹⁹ М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

²⁰ Станиша Бркић, Миломир Минић, *Јевреји у Крагујевцу – прилог историји Јевреја у Србији* (Крагујевац: Круг, 2011), 45–52, 145; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“; М. Damjanovic, „The Jewish presence“.

²¹ М. Б. Милошевић, *Јевреји*, 63, 64; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“.

²² М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“; Ž. Lebl, *Јевреји у Србији*, 16; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Јевсеј Козински*; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Олга Козински рођ. Розен-*

Познати микробиолог и серолог, научник светског гласа, пољски Јеврејин који је конвертирао у католичанство, Лудвик Хиршфелд (1884–1954) такође се ставио на располагање потребама разорене и нападене Србије. На том задатку подршку му је пружала животна сапутница докторка Хана Касман Хиршфелд (1884–1964), која је такође дала свој допринос као болничарка у српској армији. Пешице дању, а воловским колима ноћу, у трајању од око шест недеља, са осталим пријатељима и мартирима из редова српске војске и народа и у друштву још једног пољског лекара јеврејског рода Лудвика Клоцмана, повлачили су се долином реке Ибар, маршрутом која је водила до Косовске Митровице, Приштинe, па преко Косова поља до Призрена и државне границе са Албанијом. Лудвик је, у касније написаној живописној, узбудљивој, али и трагичној аутобиографији забележио и ову свеопшту евакуацију описујући прелазак преко Косова поља као нешто незаборавно, подсећајући на историјски значај Косова и Метохије за судбину и националитет Срба, сведочећи истовремено о свеprisутном плачу народа и војника који су се слили на ово српско свето место.²³

Трогодишња аустроугарска и бугарска окупација простора Косова и Метохије довела је на ове просторе бројно војно и цивилно особље тих држава задужено за успостављање и одржавање окупационог поретка. Међу њима нашли су се и разни мађарски и аустријски Јевреји, али нам је непознато у коликом броју је било оних чији је ангажман био скопчан са здравственим сектором. Једино се са поузданошћу може рећи да је током година окупације лекарка за муслиманске жене у Косовској Митровици била извесна Јеврејка Фрида Френкел.²⁴

фелд; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Надежда Козински*, Д – р Ј. Козински, „О хормони-ма“, *Гласник Подмлатка Црвеног крста*, Београд, бр. 6, фебруар 1941, 9.

²³ М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“; Лудвиг Хиршфелд, *Историја једнога живота* (Београд: Српска књижевна задруга, 1962), 8, 53, 61, 64–70, 72, 78; А. Гаон (ур), *Знаменити*, 248–9; Aleksandar Gaon (ur), *Mi smo preživeli...2. Jevreji o Holokaustu* (Београд: Јеврејски историјски музеј Saveza јеврејских општина Србије и Crne Gore, 2003), 228; Ž. Lebl, *Jevreji u Srbiji*, 15–6; М. Damjanovic, „The Jewish presence“; Уршула Гленск, *Хиршфелдови. Да свако разуме крв* (Нови Сад: Прометеј, 2024), 62–63.

²⁴ Божица Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији од 1916. до 1918. године* (Београд: Чигоја штампа, 2000), 36.

Повратак српске војске у победоносном ослободилачком налету, васкрс Србије и завршетак Првог светског рата поново су на ове просторе, путањом којом се враћала српска армија, довели и јеврејске здравствене раднике. Изложени свеколиком страдању, на удару пушчаних зрна, крајње физичке изнемоглости или погођени каквом опаком инфективном болешћу, појединци су били приморани да се задрже на датом тлу и потраже себи медицинске и рехабилитацију. Иако у међувремену завршен, од последица рата и на Косову и Метохији су се гасили животи српских Јевреја у државној служби. Вирус инфлуенце био је фаталан за београдског Сефарда Мошу А. Калефа, поднаредника, шефа апотеке при Резервној војној болници у Куманову, који је преминуо по повратку са Солунског фронта, 18. децембра 1918. године у Косовској Митровици, где је и сахрањен.²⁵

У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца – Југославији

Међуратно доба у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, односно Југославији, трајало је од 1918. до 1941. године и представљало златно доба за југословенску јеврејску заједницу. У овом дводеценијском периоду обележеном постојаношћу друштвено-политичког поретка и ровитим унутрашњим миром на просторима Косова и Метохије, услед појачане бриге централних власти за генерални, па и напредак здравственог сектора на датом подручју, дошло је до појачаног и највећег ангажмана јеврејских здравствених радника у целокупној повести ових регија. За развој здравствених прилика и остварење здравствене политике, те здравствену бригу цивила у овом раздобљу најистакнутију улогу и највећи значај имао је долазак и задржавање двојице ашкенаских Јевреја: доктора Јосефа Тајтелбаума и лекара Нехемије Шенфајна, који су свој живот и рад посветили становништву градова на Бистрици и Ибру.

---

²⁵ *Споменица*, 108–109; М. М. Дамјановић, „Јевреји на Косову“; М. Damjanovic, „The Jewish presence“.

Стално настањени цивилни и војни лекари –
Ј. Тајтелбаум и Н. Шенфајн

Призренски лекар Јосеф Тајтелбаум (1891/1895–1945) рођен је 3. јула 1891. или 1895. године, од оца Израеља и мајке Естере, у селу Будзанов, поред места Трембовља, у области Тарнопоља, у Источној Галицији. На бечком Медицинском факултету студирао је медицину када је током петог семестра, 24. августа 1914. године ступио у 19. аустријски домобрански пешадијски пук аустроугарске војске као једногодишњи својеволац лекар, оставши у том статусу и пуку до 1. маја, односно 15. јула 1915. године. Отад па до 13. новембра 1918. године Тајтелбаум је у аустроугарској војсци служио као батаљонски лекар лекар медицине на руском фронту. У резервног санитетског кадета унапређен је 17. јула 1915. године. Из аустроугарске војске је демобилисан 23. децембра 1918. године услед опште демобилизације и ради довршетка медицинских студија. Будући врсан зналац немачког језика, Медицински факултет у Бечу је завршио 1920. године. Пошто у пропалој монархији није могао себи да обезбеди радно место, прочитавши оглас о потреби за војним лекарима у новооснованој Краљевини СХС, пријавио се на конкурс и крајем исте или почетком 1921. године дошао у Призрен, где је радио као лекар војног гарнизона града.

У југословенској војсци Тајтелбаум је решењем Министарства војске и морнарице од 12. априла 1921, потврђеним 19. октобра исте године, постављен за контрактуалног војног лекара и одређен на службу у Сталној војној болници Косовске дивизијске области у Приштини, где се јавио на дужност 15. априла, наредбом управе болнице за 1921. годину. Овде је Тајтелбаум вршио дужност шефа кожно-венеричног и заразног одељења до 4. јула 1921. године. Од 5. јула 1921. године, Тајтелбаум је наредбом команданта Косовске дивизијске области од 25. јуна одређен да заступа у дужности гарнизонског лекара у Призрену, где се јавио 5. јула, вршећи службу на овом положају до предаје оставке. Истовремено је вршио и дужност управника гарнизонске амбу-

ланте у Призрену. Дужност гарнизонског лекара у Призрену потврђена му је решењем Министарства војске и морнарице од 3. октобра 1921. године. Наредбом Министарства војске и морнарице од 31. октобра 1921. године контрактуални војни лекар III класе Јозеф И. Тајтелбаум постављен је за трупног лекара 30. пешадијског пука, на којем положају је остао до предаје оставке. Дужност трупног лекара 30. пешадијског пука и вршиоца дужности лекара Призренског гарнизона потврђена му је наредбом Министарства војске и морнарице од 31. маја 1926. године. За санитетског поручника постављен је 22. маја 1926. године, а од 22. маја 1928. године одређен је по потреби службе за лекара 23. пешадијског пука и вршиоца дужности лекара Штипског гарнизона.

Место војног лекара заменио је касније, од 1930. године па све до окупације 1941. године, општинским лекаром Призрена. Оставка у југословенској војсци му је одобрена одлуком од 29. јануара 1929. године. По позиву обилазио је болеснике, своје пацијенте и требаоце медицинских услуга, увек носећи своју лекарску ташну. По причању Призренаца, Тајтелбаум је као доктор уживао статус каквог племенског мага, враћајући у живот људе који су били на самрти. Пред Априлски рат био је мобилисан као санитетски официр. Познато је да је сарађивао са призренским пододбором Друштва „Српска мајка“. Ово друштво је веома успешно помагало градску сиротињу и пружало здравствену заштиту деци. Чланице друштва обилазиле су куће хришћанских и муслиманских сиромаша пружајући им потребну помоћ. Друштво је успевало да помоћу разних приредби повећа своје приходе намењене утрошку у хумане циљеве. Бесплатан преглед деце Друштво је организовало у друштвеном диспанзеру, које су обављали лекари П. Јовановић, А. Ћалевић, Т. Поповић, П. Гавриловић, Јосеф Тајтелбаум и докторка К. Костић.²⁶

---

²⁶ Jaša Romano, „Јевреји здравствени радници Југославије 1941–1945. Жртве фашистичког терора и учесници у народноослободилачком рату“, *Zbornik 2. Studije i građa o učesću Jevreja u Narodnooslobodilačkom ratu*, 2/1973, 73–263; А. Гаон (yp), *Знаменити*, 225–226; Ж. Леbl, *Јевреји у Србији*, 18; А. Гаон (ur), *Mi smo preživeli...2*, 160–163, 165–167, 170–171, 176; Milan Fogel, Milan Ristović, Milan Koljatin, *Pravednici među narodima. Srbija* (Beograd: Јеврејска општина Zemun,

Поред доктора Тајтелбаума стално настањеног у највећем метохијском граду, на другом крају ових области, на самом северном рубу Косова, у Косовској Митровици био је стално настањен још један ашкенаски лекар Нехемије Шенфајн (1886–1942), који је несебично себе уткао у живот овог града у развоју и до крајњих граница инвестирао своје знање и животну енергију у унапређење месних здравствених прилика. Овај руски Јеврејин школован у Швајцарској доспео је на Косово и Метохију брзо по окончању Првог светског рата руковођен и мотивисан искључиво хуманим побудама, у жељи да лично допринесе сацији више него незавидних здравствених прилика вишевековно занемарене и последњим ратовима тешко опустошене средине. Краткотрајно боравећи и радећи у Приштини, преместио се у Косовску Митровицу где ће до краја трагично прекинутог живота обављати лекарску праксу у приватној и државној режији.

Шенфајн је рођен 16. фебруара 1886. године у Острогу, у Руском царству, од оца Леа и мати Рифке Черниц. Дипломирао је 1917. године на Медицинском факултету у Берну где је био запослен као лекар при Универзитетској клиници, а био је лекар и у Кантоналној болници кантона Тургау. На хируршкој клиници у Берну радио је као IV асистент јула 1920. године и потом био изабран за асистента хирургије почетком новембра исте године. За ову животну етапу везани су и најранији Шенфајнови научнои-

---

2010), 168, 170; Димитар Тасић, *Рат после рата. Војска Краљевине Срба, Хрватата и Словенаца на Косову и Метохији и у Македонији 1918–1920*. (Београд: Јавно предузеће Службени гласник, 2012), 29; Војни архив (ВА), Фонд Досијеа персоналних података Војске Краљевине Југославије (ДППВКЈ), *Јозеф Тајтелбаум*, „Успешна делатност друштва 'Српска мајка' у Призрену“, *Правда*, Београд, бр. 10.212, 13. април 1933, 5; М. М. Дамјановић, „Јевреји у Призрену“, Наредбом министра војног и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 45, 3. новембар 1921, 2337–2340; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 23, 5. јун 1926, s. p; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 24, 26. мај 1928, 915–916.

страживачки кораца. Заинтересованост за благотворно дејство загрејаног ваздуха на телесне ране навело га је да ради повећања повољног утицаја кисеоника, заступа стајалиште о излагању рана перманентном кисеоничком протоку путем тзв. кисеоничке бомбе, пошто се успех показао изванредним.²⁷

Већ средином 1921. године, 15. јуна, на предлог министра војног и морнарице доктор Нехемија Љ. Шенфајн је постављен за контрактуалног војног лекара III класе. Око месец дана касније као новопримљен, одређен је по потреби службе за контрактуалног војног лекара III класе у сталној војној болници Косовске дивизијске области, наредбом министра војног и морнарице Краљевине СХС од 9. јула. У Приштини се Шенфајн није дуго задржао – крајем 1923. године одселио се у Косовску Митровицу. Нехемије је кратко остао при државној служби. Поднео је оставку, која му је прихваћена 15. јуна 1922. године. На државну службу при војсци поново се вратио неколико година касније. На предлог министра војске и морнарице унапређен је 9. јануара 1926. године за резервног санитетског капетана II класе. У војсци је пријавио да је најспособнији као лекар за унутрашње болести, евентуално као хирург.²⁸

---

²⁷ Архива Општине Краљево, Матична служба за Косовску Митровицу, *Посебна књига рођених Косовска Митровица – реконструкције II*, 28; ВА, ДППВКЈ, *Нехемије Шенфајн*, *Bernischer Staats – Kalender. Annuaire officiel du Canton de Berne Juli 1920* (Bern: s. n, 1920), 204; *Intelligenzblatt für die Stadt Bern*, Bern, 3.11.1920, 2; *Wiener Medizinische Wochenschrift*, Wien, Nr. 44, 29. Oktober 1921, 1887–1888; Милош М. Дамјановић, „Др Нехемије Шенфајн – Биографија жртве Холокауста“, *Топола – часопис ЈУ Спомен – подручја Доња Градина*, 4/2018, 32–50; Милош М. Дамјановић, *Др Нехемије Шенфајн (1886–1942). Биографија Швајцарца у Југославији* (Нови Сад: Архив Војводине, 2023), 10–11.

²⁸ „Производства, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 23, 25. јуни 1921, 1329–1330; „Постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 27, 5. јула 1922, 1259–1260; „Унапређења и постављења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 2, 14. јануара 1926, 41–42; „Наредбом Министра Војног и Морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 27, 23. јули 1921, 1569–1572; P. Dž. Ivanov, *Jevreji*, 173; Зоран Ч. Вукадиновић, Милован Ј.

Током 1924. или почетком 1925. године, Шенфајн је био у службеној посети селу Слатина, неколико километара удаљеном од Косовске Митровице, које је тада било на удару епидемије неке заразне болести. У Слатини је Шенфајн осим рада на искорењивању инфекције једновремено чинио медицинске прегледе заинтересованих лица. Долазак доктора на село дочекан је с одушевљењем, па су мештани Шенфајново присуство искористили и за систематско испитивање сопственог здравственог стања. За услуге прегледа и издавања уверења о старости, Шенфајн је наплаћивао 125 динара, од којих је 25 динара било одређено за таксу. Слабо платежним и сиромашним сељанима Шенфајн је омогућавао накнадну исплату посредством њиховог учитеља Антонија Вуксановића. Шенфајн је од 1932. године био руководилац и амбуланте у руднику Трепча, посвећујући огромну енергију, напор и време за развој опште здравствене културе међу рударима и осталим нискоквалификованим радницима овог индустријског гиганта.²⁹

Подједнако је Шенфајн лечио и многобројни, шаренолики, анонимни свет као и угледне и утицајне личности у граду, о чему сведоче искази захвалности ожалашћених чланова породица преосталих иза смрти националног радника, учитеља и градоначелника Јосифа Поповића и гимназијског професора Николе Ракитина. Број Шенфајнових пацијената током косовско-митровачке радне каријере могао се мерити у хиљадама, али смо успели доћи до са-

---

Богавац, *Српска просвета и култура у Косовској Митровици 1836–1941* (Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина/Учитељски факултет – Призрен, 2001), 326–327; Јаша Алмули, *Страдање и спасавање српских Јевреја* (Београд: Завод за уџбенике, 2010), 61; Милан Кољанин, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918–1941* (Београд: Институт за савремену историју, 2008), 192; М. М. Дамјановић, „Др Нехемије“; М. М. Дамјановић, *Др Нехемије*, 12–13; ВА, ДППВКЈ, *Нехемије Шенфајн*.

²⁹ Архив Југославије (АЈ), Фонд Министарство просвете Краљевине Југославије (МПКЈ), 66–1631–1733, *Начелство среза косовскомитровичког Косовска Митровица, Саслушање Антонија Вуксановића, учитеља у Слатини ср. к. митровичког у округу звечанском по разним кривицама, а у вези предмета бр. 98/25, Косовска Митровица, 17. фебруара 1925*; М. М. Дамјановић, „Др Нехемије“; З. Ч. Вукадиновић, М. Ј. Богавец, *Српска*, 327; М. М. Дамјановић, *Др Нехемије*, 16–18.

мо малобројних документованих примера. Радило се претежно о жртвама трагичних случајева, несрећних и инцидентних ситуација, озледа на раду, рударских повреда, оружаних напада, покушајима суицида и других стања, неретко фаталних по живот. Шенфајн је, важећи за највећег експерта, зато био последња нада свима чије је здравствено стање било безнадежно или критично.

Доктор Шенфајн је као хирург митровачке болнице лекарске услуге пружао и особама које је лично познавао, попут професора приштинске гимназије Марка Шепуровића, коме је комисијски издао лекарско уверење на лични захтев, 2. јуна 1922. године у Косовској Митровици. Изгледа да је Шенфајн у појединим ситуацијама локалном становништву вршио и гинеколошко-акушерске услуге. У посебно тешким и компликованим порођајима неопходност његовог учешћа у неонаталним захватима била је више него потребна и драгоцену за пацијенте. На порођају Борке Трпковић (1904–?), супруге кројача Атанасија Трпковића (1899–?) из Косовске Митровице, која је породила близанце 3. јануара 1938. године, ординирао је доктор Шенфајн.³⁰

Инострани и домаћи цивилни лекари

Осим породице Тајтелбаум, као стално настањене у граду, у Призрену је у првим годинама постојања Краљевине СХС живео и извесни Ашкеназ доктор Јаков Шапиро. Овај руски Јеврејин пу-

---

³⁰ Мара Поповић, „Јавна захвалност“, *Политика*, Београд, бр. 8999, 3. јун 1933, 20; *Косовске новине – недељни лист*, Косовска Митровица, бр. 7, 26. фебруар 1937, 2; „Кроз нашу земљу. У Глибовцу биће подигнут споменик јунаку Станоју Главашу“, *Политика*, Београд, бр. 9511, 8. новембар 1934, 9; „Због експлозије једне mine у руднику „Трепча“ страдала су четири рудара. Један је од њих већ умро, а двојица се боре са смрћу“, *Политика*, Београд, бр. 10469, 19. јул 1937, 14; „Несрећа у руднику Трепча“, *Правда*, Београд, бр. 140, 19. мај 1932, 8; „Напад на београдског инжењера Виктора Лакнера код Косовске Митровице. Од задобивених повреда инжењер Лакнер је умро.“, *Правда*, Београд, бр. 184, 2. јул 1932, 5; АЈ, МПКЈ, 66–843–1274, *Лекарско уверење, 2. јуна 1922. К. Митровица*; Архива Општине Краљево, Матична служба за Косовску Митровицу, *Матична књига рођених 1935–1946, Косовска Митровица*, 28; М. М. Дамјановић, „Др Нехемије“; М. М. Дамјановић, *Др Нехемије*, 19–24, 27.

ног имена Јаков Станислав Шапиро рођен је 19. фебруара 1902. године у Лублину од оца Арона и мајке Шарлоте Розенблат. У Призрену и његовој околини активан је био у служби као лекар Среза подгорског током 1921–1922. године, да би касније прешао са службом у Коларе.³¹ Међу првим ашкенаским Јеврејима досељеним на Косово и Метохију био је доктор Мордехај – Мардко Каљуски (1887–1942), који је пре балканских ратова живео у Београду, да би као добровољац, на молбу Црвеног крста, дошао из Швајцарске 1919. године ради испомоћи у борби против епидемија заразних болести. Каљуски је рођен 1. фебруара 1887. године у Атакији, у Бесарабији, од оца Симхе и мајке Гење Гриншпун. Неколико година је тим послом боравио у Приштини, да би већ 1925. године или нешто мало пре тога, прешао у Пирот, а касније у Београд. Сличним поводом изгледа да је у Србију дошао и доктор Јулијус Јагода (1890–1941), који је најпре службовао на Косову и Метохији, да би прешао у Прокупље и касније у Велики Бечкерек.³²

Током првих година новоформиране Краљевине СХС на тлу Косова и Метохије затичемо још једног ашкенаског Јеврејина,

³¹ ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Јаков Станислав Арон Шарлота Розенблат Шапиро, Државни календар Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца за године 1921. и 1922. које су просте* (Београд: Издање и штампа Државне штампарије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1921), 890; М. М. Дамјановић, „Јевреји у Призрену“, „Оснивање Удружења задружних лекара“, *Правда*, Београд, бр. 193, 11. јул 1932, 6.

³² Ženi Lebl, *Jevreji u Pirotu* (Beograd: Privredni pregled, 1990), 38; Ž. Lebl, *Jevreji u Srbiji*, 16, 165, 169–170; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Мардко Каљуски*, ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Сима Каљуски*, „Личне вести. Пословне вести“, *Време*, Београд, бр. 2474, 11. новембар 1928, 10; „Личне вести. Пословне вести“, *Време*, Београд, бр. 2050, 5. септембар 1927, 7; „Личне вести. Пословне вести“, *Време*, Београд, бр. 2469, 6. новембар 1928, 9; „Личне вести. Пословне вести“, *Време*, Београд, бр. 5667, 26. октобар 1937, 11; „У Петровграду је за поплављене досада прикупљено преко сто хиљада динара“, *Дан*, Нови Сад, бр. 88 (1.473), 13. април 1940, 4; „Сабирна акција за поплављене у Петровграду. Петровграђани обилним прилозима свесрдно испомажу своје пострададе суграђане. Досада је прикупљено преко 150.000 динара“, *Дан*, Нови Сад, бр. 94 (1.479), 20. април 1940, 5; „У Дому Црвеног крста у Петровграду организована је прихватна болница за озлеђене од бојних отрова“, *Дан*, Нови Сад, бр. 10 (1.395), 12. јануар 1940, 6; „Јубилеји: Осамдесет година позоришта у Прокупљу. Достојанствене сенке“, *Борба*, Београд, бр. 4, 4. јануар 2002, 8.

доктора Адолфа Фрухта, лекара Среза косовскомитровачког, који је још за време Првог светског рата у српској војсци постављен за контрактуелног лекара III класе.³³ Кратко време пре почетка Другог светског рата у Југославији, у Приштину се доселио и наставио лекар Натан Шехтер, румунски држављанин, рођен 4. априла 1913. године у Ладагуре, код Черновица у Буковини, од оца Леона и мајке Берте, који је започео другу годину студија медицине на Болоњском универзитету 1934. године, где је и дипломирао 1939. године, поставши доктор медицине и хирургије. До јула 1940. године стажирао је у болоњској болници. На позив мајке, којој је био једини син, кренуо је назад у своју земљу преко територије Југославије, али га је на државној југословенско–румунској граници сачекало непријатно изненађење. Наиме, румунске пограничне власти спречиле су га да уђе у дојучерашњу домовину, с образложењем да је изгубио румунско држављанство, те да треба да се врати назад у Италију. Суочен са таквом безизлазном ситуацијом, одлучио је да остане у Југославији, па се настанивши у Приштини тамо бавио својом лечничком професијом, а већ од септембра 1940. године живео је у Лазаревцу.³⁴

Осим ових иностраних Јевреја, на Косову и Метохији је тих година ординирало и неколицина домаћих, сефардских досељеника попут Исака Алфандарија из Београда. Рођен је 1898. године у Шапцу од оца Моше и мати Естер. По дипломирању на студијама медицине 1924. године радио је као неуролог у Приштини и Сарајеву.³⁵

---

³³ *Државни календар*, 889; „Дневне вести. Личне вести“, *Велика Србија*, Солун, бр. 19, 28. април 1916, 3.

³⁴ Apostol Kotani, *A history of Jews in Albania* (Tirana: Albania–Israel friendship association, 2011), 31; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Натан Леон Берта Шехтер*.

³⁵ Касније је лекарску делатност обављао у свом родном граду где је ординирао као специјалиста за нервне болести, а између осталог био секретар Лекарског синдиката за Београд и Земун, делегат за конгрес Југословенског лекарског синдиката у Новом Саду и држао јавна предавања на здравствене теме на Коларчевом народном универзитету и на седницама Југословенског друштва за изучавање и сузбијање рака. Реферисао је о лекарским хонорарима на конференцији београдске секције Лекарског синдиката, реферисао рад „Полоенцефалитис хеморагика супериор Верникеовог ти-

Још један Београђанин Сефард, доктор Аврам Бенвенисти (1902–1983), средином 1930. године, решењем министра социјалне политике и народног здравља постављен је за здравственог приправника Здравствене станице у Урошевцу. По инструкцијама државних власти доведен је у косовско-метохијску средину да ојача „крвну слику“ неразвијеног здравственог си-

па после пертусиса“ и друге приказе на научним седницама Српског лекарског друштва и финансијским прилозима учествовао у акцијама Зимске помоћи. J. Romano, „Jevreji zdravstveni“; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Исак Алфандари*, „Коларчев народни универзитет. О главобољи и мигрени. Предавање г. др. Исака Алфандарија“, *Време*, Београд, бр. 6480, 7. фебруар 1940, 9; „Прилози за зимску помоћ“, *Правда*, Београд, бр. 11.566, 3. јануар 1937, 18; „Списак приложника за Зимску помоћ“, *Време*, Београд, бр. 5381, 5. јануар 1937, 11; „Нова управа Лекарског синдиката“, *Време*, Београд, бр. 5204, 12. јул 1936, 2; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12466, 23. јул 1939, 12; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 11743, 29. јун 1937, 18; „Личне вести. Веридбе“, *Време*, Београд, бр. 5474, 11. април 1937, 11; „Наши лекари не показују никакво интересовање за борбу против рака. На 5000 писама у којима су позивани да приступе Друштву за сузбијање ове опаке болести дошло је свега четири одговора“, *Време*, Београд, бр. 5405, 1. фебруар 1937, 7; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12109, 2. јул 1938, 10; „Конференција Лекарског синдиката“, *Време*, Београд, бр. 5326, 11. новембар 1936, 13; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 11.768, 25. јул 1937, 17; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 11.742, 28. јун 1937, 14; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12126, 19. јул 1938, 17; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 11.683, 30. април 1937, 17; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 11.690, 7. мај 1937, 18; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12110, 3. јул 1938, 18; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12107, 30. јун 1938, 18; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12151, 13. август 1938, 15; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 11.766, 23. јул 1937, 18; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12148, 10. август 1938, 16; „Дневне вести. Научни скуп Српског лекарског друштва“, *Правда*, Београд, бр. 11.949, 23. јануар 1938, 20; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12124, 17. јул 1938, 20; „Предавања. Предавање г. Исака Алфандарија 'О социјалним узроцима нервозе'", *Време*, Београд, бр. 5715, 13. децембар 1937, 11; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12164, 26. август 1938, 18; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12115, 8. јул 1938, 14; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12192, 22. октобар 1938, 18; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12161, 23. август 1938, 17; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12114, 7. јул 1938, 17; „Дневне вести. Научна седница Српског лекарског друштва“, *Правда*, Београд, бр. 11.901, 6. децембар 1937, 14; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12140, 2. август 1938, 18; „Личне вести“, *Правда*, Београд, бр. 12116, 9. јул 1938, 16.

стема у овим крајевима државе. Медицински факултет је завршио у Бечу 1927. или 1929. године, а након тога специјализовао бактериологију и серологију у Београду. Док је службовао у Урошевцу, одржавао је контакте са завичајном средином, у коју је често одлазио и из које ће изабрати своју животну сапутницу. Крајем фебруара 1931. године доктор Бенвенисти, син Рахеле и покојног трговца Самуила, верио се са Лујзом – Луном, ћерком Сарине и покојног трговца Радомира Х. Габаја. У Урошевцу је провео кратко време, јер је по потреби службе премештан у друге делове земље.³⁶

---

³⁶ Решењем министра социјалне политике и народног здравља доктор Аврам Бенвенисти, чиновнички приправник 8. групе Дома народног здравља у Пљевљима, унапређен је за пристава истог Дома, почетком августа 1934. године. Већ следеће године Бенвенисти се налази на челу Школске поликлинике Државне реалне гимназије у Куманову, где до изражаја долази хумана црта његове личности, пошто је био најзаслужнији за повећање помоћи млађанима у облику исхране. Као шефа Школске поликлинике ове образовне установе и в. д. управника Дома Народног здравља затичемо га и током 1936/1937. школске године. У Куманову остаје и следеће школске 1937/1938. године на истим позицијама. Активан је био и као едукатор, одржавши два предавања гимназијским радницима и ученицима – 5. априла 1938. године наступио је са предавањем на тему „Заразно запаљење можданих опни, његово ширење и спречавање“, а 14. маја исте године одржао је предавање ученицима о туберкулози. Наредних школских година 1938/1939. и 1939/1940. обављао је исту службу у кумановској Гимназији и Дому, подносећи као и претходних година, извештај о раду Школске поликлинике управном органу школе. За време Другог светског рата доктор Бенвенисти је ступио у НОВ септембра 1944. године и био управник болнице Кумановског војног подручја. Његова супруга Луна Радомира Бенвенисти (1910–?), домаћица из Београда, такође је учествовала у народноослободилачком рату. По окупацији је из престонице пребегла у Скопље, где се скривала све до септембра 1944. Године, када је ступила у Народноослободилачку војску и била болничарка у болници у селу Равно код Куманова. Другачије податке доносе аутори студије о крушевачким Јеврејима. Они наводе да су се Аврам и Луна са сином Милетом (1932– ?) настанили у Крушевцу 1938. године, те да су се све време Другог светског рата скривали по селима у околини Крушевца. По њима, након завршетка рата Аврам је радио као бактериолог обилазивши многа подјастребачка села, а више пута и Рибарску Бању радећи на просвећивању сељака предавањима на тему туберкулозне болести, да би 1949. године постао директор Хигијенског завода. Био је међу првим лекарима који су радили на БСЖ вакцини коју је

У приближно исто време, у пећком округу, непознато у колико дугом временском периоду, службовао је још један, већ помињани јеврејски лекар, такође придошао са стране, који је указом краља Александра Карађорђевића од 11. марта 1922. године примљен у војску у чину резервног санитетског капетана II класе. Реч је о Крагујевчанину Ноаху – Сруљу Шнерсону, лекару

лично давао деци. Крушевац је напустио 1952. године из непознатих разлога, преселивши се у Београд где је радио као санитарни инспектор општине Скадарлија до пензионисања. „Кроз министарства. Размештај лекара“, *Време*, Београд, бр. 3041, 18. јун 1930, 1; „Породичне вести“, *Правда*, Београд, бр. 59, 28. фебруар 1931, 8; „Породичне вести“, *Правда*, Београд, бр. 61, 2. март 1931, 5; „Породичне вести“, *Правда*, Београд, бр. 70, 11. март 1931, 13; „Породичне вести“, *Правда*, Београд, бр. 168, 18. јун 1931, 12; Miloš M. Damjanović, „Language changes in The Jewish community in Kosovo and Metohija after The Balkan wars (1912–1913) and The First World War (1914–1918)“, *Languages and The First World War: Representation and Memory*, ed. Christophe Declercq, Julian Walker, (New York: Palgrave Macmillan, 2016), 108–126; Jaša Romano, *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. Žrtve genocida i učesnici NOR* (Beograd: Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, 1980), 333; Арон Албахари, Сава (Саул) Шароњић, Славољуб Шароњић, *Прилог грађи за историју о Јеврејима Крушевца* (Београд: А. Албахари, 2019), 41; Иван Ристић, Јелена Вукчевић, „Јевреји у Крушевцу и Расинском округу до краја Другог светског рата“, *Синагоге и јеврејско наслеђе у Југоисточној Европи*, Међународни научни зборник, ур. Растислав Стојсављевић, (Нови Сад: Архив Војводине, 2021), 103–133; „Дневне вести. Унапређења“, *Правда*, Београд, бр. 10.693, 11. август 1934, 17; „Личне и породичне вести“, *Политика*, Београд, 17. април 1937, 18; Државна реална гимназија у Куманову, *Извештај за школску 1935–36 годину* (Куманово: с. п, 1936), 29–30, 36–37; Државна реална гимназија и Виша самоуправни гимназија у Куманову, *Извештај за школску 1936–37 годину* (Куманово: с. п, 1937), 39–40; Државна реална гимназија и виша самоуправни гимназија у Куманову, *Извештај за школску 1937–38 годину* (Куманово: с. п, 1938), 18–19, 38–39; Државна потпуна реална гимназија у Куманову, *Извештај за школску 1938–39 годину* (Куманово: с. п, 1939), с. р; Државна потпуна реална гимназија у Куманову, *Извештај за школску 1939–40 годину* (Куманово: с. п, 1940), 42; *Jevrejski pregled*, Beograd, br. 5–6, мај–јун 1985, 91; *Jevrejski pregled*, Beograd, br. 9–12, septembar–decembar 1985, 137; *Jevrejski pregled*, Beograd, br. 5–8, мај–август 1989, 115–116; „Породичне вести“, *Правда*, Београд, бр. 156, 4. јун 1932, 14; ИАБ, УГБ, ЖЖБББЗ, *Миле Аврам Луна Габај Бенвенисти*, „Писмо санитарног инспектора. Кривична одговорност постоји“, *Борба – орган Савеза комуниста Југославије*, Београд, бр. 192, 30. јул 1953, 6.

среза пећког, 7. групе, 1. категорије, који је Указом Њ. В. Краља, на предлог министра социјалне политике и народног здравља, почетком 1933. године постављен за вишег пристава код Начелника среза крагујевачког, 7. групе.³⁷

У Војсци Краљевине СХС/Југославије

У војсци новоосноване југословенске државе убрзо по окончању Првог светског рата, на тлу Косова и Метохије ординирао је ашкенаски Јеврејин Лео Шерф, санитарски мајор, трупни лекар у Већој гарнизонској управи у Приштини при Косовској дивизијској области. Овај бивши санитарски мајор аустроугарске војске наредбом престолонаследника Александра Карађорђевића од 1. септембра 1920. године примљен је у војску Краљевине СХС. За трупног лекара Приштинског гарнизона као новопримљен, санитарски мајор Лео Шерф по потреби службе одређен је 25. септембра 1920. године наредбом министра војног и морнарице. Неколи-

---

³⁷ Као виши пристав код Начелника среза крагујевачког 6. групе, Указом Њ. В. Краља, а на предлог министра социјалне политике и народног здравља унапређен је октобра 1933. године за саветника код начелника Среза крагујевачког 5. групе. Са службе код начелника среза качерског Указом Краљевског намесништва, а на предлог министра социјалне политике и народног здравља јуна 1937. године премештен је код начелника Среза у Ковачици 5. групе. Са службом у својству среског лекара био је у Ковачици од 1937–1941. године. Ангажован је био да одржи предавање о општим хигијенским приликама и о појединим распрострањеним болестима на петодневном пољопривредном течају у колонији Путниково. Биран је и за потпредседника Одбора за Зимску помоћ у Ковачици. „Дневне вести. Постављења“, *Правда*, Београд, бр. 10.128, 19. јануар 1933, 13; „Постављења и највиша решења.“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 10, 16. март 1922, 399–400; „Намештене собе“, *Правда*, Београд, бр. 12182, 12. октобар 1938, 19; „Пала под елеватор и сломила руку“, *Дан*, Нови Сад, бр. 182 (966), 16. август 1938, 4; „Успели пољопривредни течај на колонији Путниково“, *Дан*, Нови Сад, бр. 9 (1.394), 11. јануар 1940, 4; „Основан је месни одбор зимске помоћи у Ковачици“, *Дан*, Нови Сад, бр. 10 (1.701), 11. јануар 1941, 4; „Локомотива прегазила несрећну мајку – Која је хтела да спасе своје дете.“, *Правда*, Београд, бр. 10.333, 12. август 1933, 12; „Унапређења“, *Правда*, Београд, бр. 10.398, 16. октобар 1933, 2; „Премештаји лекара“, *Време*, Београд, бр. 5526, 5. јун 1937, 4.

ко месеци касније, наредбом министра војске и морнарице од 12. априла 1921. године, по потреби службе одређен је на службу у Сталну војну болницу Косовске дивизијске области.³⁸

Указом краља Александра Карађорђевића од 12. маја 1922. године на предлог ресорног министра већ помињани санитарски пуковник Јаков Л. Брик био је постављен за референта санитета Косовске дивизијске области. Брик је био један од јеврејских физикуса са најдужим стажом у српској и југословенској армији, члан Официрске задруге у Београду. Његова племенитост и хуманост огледала се и у чланству у Црвеном крсту и новчаним прилозима током 1903. и 1906. године, а за време највеће агоније српске војске и народа током ратне 1915. године потпуковник Брик је даривао новац и Фонду породица изгинулих и умрлих официра.³⁹

³⁸ *Државни календар*, 714; „Производства, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 35, 4. септембар 1920, 1625–1626; „Производства, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 40, 13. октобар 1920, 1941–1942; „Производства, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 13, 16. април 1921, 871–872, 901–902.

³⁹ Његову професионалну биографију можемо пратити најдревније од краја 19. столећа. Решењем војног министра од 26. августа 1899. године по потреби службе трупни лекар Лозничког гарнизона, санитарски поручник Брик је одређен за трупног лекара XIII пешадијског пука „Хајдук Вељко“. Одлуком војног министра од 21. децембра исте године по службеној потреби разрешен је од поменуте дужности и задржан на служби као вршилац дужности управника Неготинске привремене војне болнице. Указом краља Александра Обреновића (1876–1903) од 22. фебруара 1900. године произведен је у чин санитарског капетана II класе. Потом је са места управника Неготинске привремене војне болнице и вршиоца дужности трупног лекара истог гарнизона наредбом војног министра од 23. децембра 1901. године по потреби службе одређен за управника Врањанске привремене војне болнице и вршиоца дужности трупног лекара Врањанског гарнизона. Маја 1902. године одобрена му је женидба, а краљевим указом од 29. децембра исте године произведен је у чин санитарског капетана I класе. Одлуком ресорног министра од 4. јануара 1903. године постављен је за трупног лекара Лесковачког гарнизона. Одатле је наредбом војног министра од 17. јануара 1903. године по службеној потреби одређен за трупног

лекара Нишког гарнизона. Наредбом војног министра од 24. априла 1905. године одобрено му је полагање испита за чин активног санитетског мајора, а следећом наредбом од 18. априла 1906. године одобрено му је да положе поменути испит у текућој години. Са службе у Моравској сталној војној болници Брик је наредбом војног министра од 30. марта 1907. године, по потреби службе, одређен за трупног лекара II пешадијског пука „Књаз Михаило“. На годишњем скупу официра нишког гарнизона одржаном 30. децембра 1907. године Брик је изабран за члана управног одбора Официрског дома за 1908. годину. Наредбом војног министра од 1. фебруара 1908. године трупни лекар II пешадијског пука „Књаз Михаило“ др Брик је одређен по потреби службе за трупног лекара Ужичког гарнизона и управника привремене ужичке војне болнице. Решењем ресорног министра од 15. фебруара 1908. године одобрено му је полагање испита за чин активног санитетског мајора за рачун 1906. године, а решењем војног министра од 23. јула 1909. године одобрено му је полагање испита за чин активног санитетског мајора за актуелну годину, да би тек марта 1910. године положио дати испит. На седници окружног одбора Културне лиге у Ужицу 2. маја 1910. године Брик је изабран за члана управе, а децембра исте године одобрена му је женидба са Катарином, ћерком Николе Станојевића, почившег трговца из Неготина. Годину дана касније, децембра 1911. године одобрена је женидба артиљеријском капетану II класе Петру Анастасијевићу са Василијом, пасторком Јакова Брика. Указом краља Петра Карађорђевића (1844–1921) од 1. јануара 1912. године произведен је у чин санитетског мајора. Након Албанске голготе са српском војском доспео је на Солунски фронт, пребивајући на Крфу. Указом престолонаследника Александра од 17. јануара 1920. године санитетски потпуковник Брик одликован је Орденом белог орла V реда за заслуге стечене 1915. године, а наредним указом од 10. маја исте године одликован је Орденом Светог Саве V реда за заслуге стечене у рату током 1917, 1918. и 1919. године. Два дана касније, указом престолонаследника од 12. маја на предлог министра постављен је за управника сталне војне болнице III армијске области, да би указом престолонаследника од 10. новембра 1920. године био постављен за референта санитета Вардарске дивизијске области. Одлуком министарског савета од 12. јула 1921. године произведен је у чин санитетског пуковника. Решењем министарског савета од 25. августа 1922. године, на предлог ресорног министра и по личној молби, стављен је у стање покоја са пензијом која му је припадала сходно годинама радног стажа, а одлуком министра просвете од 13. новембра 1922. године постављен је за школског лекара Учитељске школе у Скопљу са годишњим хонораром у износу од 2.500 динара, да би наредном одлуком од 20. септембра 1923. године био разрешен дужности школског лекара скопске гимназије. Преминуо је у Скопљу 14. децембра 1926. године. Војислав М. Суботић (пр), *Извештај за 1903. годину српскога друштва „Црвенога крста“ под највишом заштитом Његовог Вел. Краља Пе-*

тра I. поднесен XXVI главном годишњем скупу држаном 25. априла 1904. године у Београду (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1904), 39; Лични односи. Испит су положили, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 11, 26. март 1910, 237–238; Годишњи скупови официра по гарнизонима, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 2, 9. јануар 1908, 25–26; Војислав Ж. Ђорђевић (пр), *Извештај за 1906. годину српскога друштва „Црвенога крста“ под највишом заштитом Његовог Величанства Краља Петра I. поднесен XXIX главном годишњем скупу држаном 15. јула 1907. године у Београду* (Београд: Демократска штампарија Павле Ранковић, 1907), 79; Разрешења, *Просветни гласник – службени лист Министарства просвете*, Београд, бр. 10, октобар 1923, 224; Решењима војног министра, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 51, 31. децембар 1899, 1309–1312; Наредбом министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 1, 5. јануар 1903, 3–6; Највиша решења., *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 37, 8. септембар 1922, s. p; Решењима војног министра, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 36, 11. септембар 1899, 965–968; Наредбом министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 5, 5. фебруар 1908, s. p; Београдске вести. Официрски размештај., *Мале новине*, Београд, бр. 20, 20. јануар 1903, s. p; Наредбом министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 12, 31. март 1907, 261–262, 267–268; Наредбом министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 1, 6. јануар 1902, 7–10; Наредбом министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 3, 19. јануар 1903, 51–52; Фонд породица изгинулих и умрлих официра. Поименични списак приложника, *Ратни дневник – орган Врховне команде*, Крагујевац, бр. 379, 9. август 1915, s. p; Постављења, *Просветни гласник – службени лист Министарства просвете*, Београд, бр. 2, фебруар 1923, 31; Читуља, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 14, 21. април 1932, 741–742, 747–748; Службена саопштења. 2) Официрска задруга у Београду. Позив, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 9, 26. март 1938, 387–388, 395–396; Nestali i korespondencija, *Beogradске novine*, Beograd, br. 311, 22. decembar 1916, 4–5; Nestali i korespondencija, *Beogradске novine*, Beograd, br. 303, 14. decembar 1916, 4–5; Nestali i korespondencija, *Beogradске novine*, Beograd, br. 11, 13. januar 1917, 3; Nestali i korespondencija, *Beogradске novine*, Beograd, br. 43, 14. februar 1917, 4–5; Korespondencija., *Beogradске novine*, Beograd, br. 188, 21. avgust 1916, 2; Korespondencija., *Beogradске novine*, Beograd, br. 189, 22. avgust 1916, 4; Korespondencija., *Beogradске novine*, Beograd, br. 144, 8. jul 1916, 4; Korespondencija., *Beogradске novine*, Beograd, br. 145, 9. jul 1916, 4; Лични одно-

На Косову и Метохији истовремено борави и ординира још један Ашкеназ, руски белоемигрант мојсијеве вероисповести, доктор Ефраим И. Браварски, рођен 25. јануара 1889. године у Јелисаветграду, а који је већи део свог живота провео као хирург привремене војне болнице у Косовској Митровици, за шта је наредбом министра војног и морнарице одређен 11. септембра 1922. године по потреби службе.⁴⁰

си. Жендиба је одобрена, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 19, 12. мај 1902, 395–396; Наредбом министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 36, 30. октобар 1905, 713–714; Наредбом министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 26, 27. април 1906, 217–218; Решењима министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 7, 21. фебруар 1908, 115–116; Решењем министра војног, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 30, 25. јул 1909, 571–572; Женидба је одобрена. Коначно, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 44, 25. децембар 1910, 977–978; Прилози, *Правда*, Београд, бр. 11.587. 24. јануар 1937, 25; Вести из Србије, *Велика Србија*, Солун, бр. 102, 22. јул 1916, 2; Производства, постављења и размештаји, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, ванредни број, 22. фебруар 1900, 171–174; Производства, постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 51 и 52, 29. децембар 1902, 963–964; Женидба је одобрена. Коначно, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 24, 21. децембар 1911, 643–644; *Рад Културне лиге у 1910–1911. години* (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1911), 72; Производства и постављења, *Службени војни лист – орган и издање Војног министарства*, Београд, бр. 1, 1. јануар 1912, 3–6; Одликовања, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 4, 27. јануар 1920, 95–100; Одликовања, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 21, 22. мај 1920, 729–732, 737–738, 753–754; Производства, постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 45, 29. новембар 1920, 2253–2254; Производства, постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 25, 12. јул 1921, 1425–1426; Производства, постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 20, 19. мај 1922, 873–874.

⁴⁰ Такође, радио је и боравио као контрактурални војни лекар II класе у сталној војној болници IV армијске области и као трупни лекар VI пешадијског пука

У Војсци Краљевине СХС тих првих година њеног постојања, на тлу Косова и Метохије, служи и бечки Ашкеназ др Вилим М. Лунцер, специјалиста оператор. Он је као новопостављени санитарски капетан I класе, указом краља Александра од Југославије 22. августа 1924. године одређен за вршиоца дужности шефа хируршког одељења Косовске сталне војне болнице.⁴¹

„Краља Александра I“. Уједно био је резервни санитарски капетан I класе са положеним испитом, а запослен и као школски лекар у II мушкој гимназији у Београду, трупни лекар Ауто-команде, те примарни лекар Опште државне болнице у Београду 5. групе и асистент исте болнице 6. групе. „Наредбом министра војног и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 48, 25. децембар 1920, 2505–2506, 2513–2514; „Претписи господина министра просвете“, *Просветни гласник – службени лист Министарства просвете*, Београд, бр. 6 и 7, јуни и јули 1924, 96–97; „Наредбом министра војног и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 38, 14. септембар 1922, 1711–1714; „Наредбом министра војног и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, 13. јул 1922, 1349–1352; „Службена саопштења. 2) Официрска задруга у Београду. Позив“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 9, 26. март 1938, 387–388, 399–400; „Лични односи. Испит су положили:“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 24, 26. мај 1928, 929–930; „Постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 15, 21. март 1924, 657–660; (А. А.), „Унапређења“, *Правда*, Београд, бр. 10.234, 5. мај 1923, 3; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Ефраим Мејир Фења Браварски*.

⁴¹ Претходно је, са службе у хируршком одељењу сталне војне болнице III армијске области наредбом војног министра од 15. јануара 1924. године, Лунцер по потреби службе одређен на службу у хируршко одељење Дринске сталне војне болнице. У југословенску војску доктор медицине Лунцер ступио је као инострани држављанин по предлогу министра војног, а указом престолонаследника Александра Карађорђевића од 24. јануара 1921. године и постављен за контрактуалног војног лекара I класе. По службеној потреби наредбом ресорног министра од 15. фебруара 1921. године одређен је на службу у Сталну војну болницу III армијске области. Краљевским указом од 16. августа 1924. године постављен је за санитарског капетана I класе. Решењем војног министра од 24. септембра 1926. године одобрено му је први пут полагање испита за чин активног санитарског мајора у испитној 1926/27. години. Маја 1927. године Лунцер је положио испит за чин активног санитарског мајора, а наредним указом од 6. септембра 1927. године унапређен је у чин санитарског мајора. На предлог ресорног мини-

стра и указом краља од 24. маја 1928. године разрешен је дотадашње дужности и стављен на располагање министру војске и морнарице. По службеној потреби наредбом војног министра од 30. маја 1928. године, Лунцер је одређен за управника Карловачке привремене војне болнице. Потом је са датог места на министров предлог и краљевим указом од 17. јуна 1930. године постављен за управника Штипске привремене војне болнице. На обављању тог задатка снашла га је напрасна смрт 1. маја 1931. године. Посмртни остаци су му пренети у Београд, а преносу са штипске железничке станице присуствовао је цео месни официрски кор и бројно грађанство. У име штипског гарнизона са покојним Лунцером се опростио санитетски пуковник др Влада Станојевић. Лунцера су очигледно красили космополитски дух, срдачни колегијални односи и изграђена блиска пријатељства са људима у новој средини, па би се тиме могла објаснити и чињеница да му је ћерка Марија била пред удајом за санитетског поручника др Драгослава Л. Стојановића, за шта су добили одобрење решењем команданта III армијске области од 20. новембра 1928. године. Накнадним решењем од 16. јануара 1931. године поменуто решење је стављено ван снаге, да би решењем команданта V армијске области од 21. августа 1933. године брак са Маријом био одобрен санитетском потпуковнику др Симеуну Јегеру Ловчевићу, рођеном 8. децембра 1894. године у Београду, од оца Јосифа и мајке Емилије. Ове интимне генералије сведоче о прихваћености ових странаца у српској средини, те посредно и о друштвеном утицају и професионалном угледу који је др Лунцер уживао у локалној заједници. Судећи по некрологу, Лунцер „... је својим савесним и преданим радом оставио врло лепе успомене, како код својих претпостављених, тако и код млађих“. Постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 41, 30. август 1924, 1795–1796; Постављења и највиша решења., *Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 4, 5. фебруар 1921, s. p; Постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 40, 23. август 1924, s. p; Унапређења, постављења и највиша решења., *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 36, 6. септембар 1927, 1675–1676; Унапређења, постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 25, 1. јун 1928, 963–964; Лични односи. Женидба је одобрена коначно, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 56, 21. децембар 1928, 2317–2320; Унапређења, постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 24, 19. јун 1930, 1235–1236; На знање, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 6, 7. фебруар 1931, 219–222; Смрт управника Штипске војне болнице др. Вилима Лунцера, *Време*, Београд, бр. 3353, 3. мај 1931, 6; Лични

Удео у развоју и функционалности здравственог сектора на Косову и Метохији имала су и двојица ашкенаске браће, руских Јевреја Новогородских, доспелих на ове просторе још током Првог светског рата. Вениамин Новоградски рођен је 16. маја 1885. или 20. јуна 1888. године у Вилни од оца Илије (Јула) и мајке Љубе Пољакове, а његов брат, санитетски официр Мордух 17. новембра 1876. године у истом граду и од истих родитеља. Венијамин и Мордехај Новогородски су у периоду између два светска рата живели, радили и били завичајни у Приштини и Скопљу, а пребивали и у Сомбору, Сенти, Апатину, Бањој Луци и Београду.⁴²

односи. Женидба је одобрена, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 28, 6. септембар 1933, 1361–1364; Читуља, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 27, 11. јул 1931, 1313–1314; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 3, 18. јануар 1924, 77–80; Лични односи. Испит су положили, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 19, 7. мај 1927, 889–892; Војска и морнарица. Велики војни указ, *Време*, Београд, бр. 3043, 20. јун 1930, 3; Наредбом министра војног и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 7, 26. фебруар 1921, 401–402, 405–406; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 25, 1. јун 1928, 993–996; Решењем министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 40, 25. септембар 1926, 1709–1712; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Симеун Јегар Ловчевић*; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Изабела Јаков Вајзер Паулина Хартенштајн Лунцер*.

⁴² Санитетском капетану I класе др Мордуху Новогородском, решењем војног министра од 24. септембра 1926. године одобрено је први пут полагање испита за чин активног санитетског мајора у испитној 1926/27. години. Он је са места управника Кумановске привремене војне болнице и лекара Кумановског гарнизона одређен по потреби службе за управника Тузланске привремене војне болнице наредбом министра војске и морнарице од 24. марта 1927. године. На Видовдан 1927. године војним указом унапређен је у чин санитетског мајора, да би следећим монарховим указом од 15. августа 1929. године био одликован Орденом Светог Саве V реда, а Указом Њ. В. Краља почетком јуна 1930. године постављен за вршиоца дужности референта санитета команде Потиске дивизијске области. Већ 6. септембра 1932. године Указом Њ. В. Краља унапређен је у чин санитетског потпуковника. Потом је на предлог министра војске и морнарице, решењем кра-

Као заробљено активно војно лице, контрактуални лекар III класе Бењамин Новгородски дуговао је Војној касини и Министарству финансија новац дистрибуиран посредством Црвеног крста у Ваљево. По окончању Великог рата, контрактуални војни лекар II класе Бењамин Новгородски, назначен за труп-

---

љевских намесника од 31. октобра 1934. године постављен за референта санитета команде Врбаске дивизијске области. Наредбом министра војске и морнарице од 5. децембра 1935. године, Мордух Новгородски, до тада на располагању министра војске и морнарице, одређен је по потреби службе на службу у хигијенско-епидемиолошко одељење Војно-хигијенског завода Главне војне болнице. На предлог министра војске и морнарице, краљевски намесници су решењем од 1. децембра 1938. године унапредили Мордуха Новгородског у чин пуковника. Две године касније, на предлог ресорног министра, краљевски намесници су, по потреби службе, решењем од 23. јануара 1940. године, Мордуха Новгородског ставили у пензију и једновремено га одликовали Орденом југословенске круне IV реда. „Наредбом министра војске и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 13, 26. март 1927, 529–534; „Велики војни указ. Унапређења, пензионисања и одликовања у војсци“, *Време*, Београд, бр. 1982, 29. јун 1927, 4; „Војска и морнарица. Велики размештаји по струкама. Указ у санитетској струци“, *Време*, Београд, бр. 3032, 7. јун 1930, 4; „Производства и одликовања у војсци“, *Време*, Београд, бр. 3830, 7. септембар 1932, 4; „Постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 44, 5. новембар 1934, 1667–1670; „Наредбом министра војске и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 46, 13. децембар 1935, 2027–2028; „Унапређења, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 33, 1. децембар 1938, . р; „Унапређења, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 3, 26. јануар 1940, 139–140, 143–144; „Одликовања“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 3, 26. јануар 1940, 161–164; „Војна хроника. Унапређења, пензионисања и одликовања у војсци“, *Време*, Београд, бр. 6472, 30. јануар 1940, 2; Одликовања, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 33, 15. август 1929, 1421–1422, 1425–1430; Унапређења, постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 31, 6. септембар 1932, 1563–1564; Решењем министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 40, 25. септембар 1926, 1709–1712.

ног лекара VI пешадијског пука „Престолонаследника краљевића Александра“, по потреби службе је наредбом војног министра од 20. маја 1921. године одређен за лекара сталне војне болнице Косовске дивизијске области. Бенијамин Новгородски био је трупни лекар Нишког гарнизона када је по потреби службе наредбом министра војног и морнарице априла 1921. године одређен за трупног лекара VI пешадијског пука „Престолонаследника краљевића Александра“. Потом је наредбом команданта Косовске дивизијске области од 28. децембра 1921. године по службеној потреби одређен за трупног лекара Приштинског гарнизона.

Крајем маја 1929. године резервни капетан I класе Бењамин Ј. Новгородски положио је испит за чин резервног санитетског мајора. На сам крај 1934. године санитетски мајор Бењамин Новгородски унапређен је у чин резервног потпуковника. Касније је живео и радио у Сомбору где га 1939. године затичемо и на месту једног од заменика редовних чланова Надзорног одбора месног Удружења кућевласника. О своме животу и раду на Косову и Метохији Бењамин Новгородски је на саслушању пред специјалном полицијом 1942. године у окупираном Београду изјавио следеће: „По повратку из Беча премештен сам за гарнизон и трупног лекара у Приштину. Из Приштине сам премештен у Љум Кулу за управника Централне амбуланте, пошто се тада водиле борбе између Миридита и качака. По свршетку побуна враћен сам поново у Приштину за гарнизон и лекара. У Приштини сам 1922. године поднео оставку на државну службу и напустио сам војну санитетску службу као контрактуални лекар I класе, односно капетан I класе“.⁴³

⁴³ ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Бењамин Јулијус Љуба Пољакова Новоградски*, ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Венијамин Илија Љуба Новоградски*, ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Јелена Новоградски*, ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Мордух Новоградски*, „Производства, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 13, 16. април 1921, 871–872, 897–898; „Лични односи. Испит су положили“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 22, 3. јун 1929, 971–974; „Војска и морнарица“, *Време*, Београд, бр. 2673, 4. јун 1929, 4; „Унапређења, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и*

Нешто касније наилазимо и на још једног сефардског лекара при војној служби на Косову и Метохији. Вршилац дужности лекара Болничарске подофицирске школе, санитетски капетан 1. класе, Нишлија, доктор Јаков А. Мандил одређен је по потреби службе наредбом министра војног и морнарице од 29. јуна 1929. године за лекара Пећког гарнизона. Са места лекара Пећког гарнизона, санитетски капетан II класе Јаков Мандил, по потреби службе, наредбом министра војске и морнарице од 3. јануара 1930. године, бива одређен за лекара 31. пешадијског пука и Приштинског гарнизона. Након неколико година, по потреби службе 31. јануара 1933. године, Мандил, дотле на располагању министра војске и морнарице, одређен је за лекара 39. пешадијског пука и Цељског гарнизона.⁴⁴

издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 1, 2. јануар 1935, 7–8, 11–12; „Сомборско Удружење кућевласника има данас 756 чланова. У Сомбору је на дневном реду решавање питања просјачења по улицама и кућама“, *Дан*, Нови Сад, бр. 107 (1.186), 5. мај 1939, 5; Прилог Службеном војном листу за 1920. годину, Списак дуговања заробљених лица. Састављен на основу наређења господина министра војног и морнарице ОББр. 73779 од 12. децембра 1912. године, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 50, 23. децембар 1919, 7; Наредбом министра војног и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 20, 28. мај 1921, 1241–1244; Наредбом команданта Косовске дивизијске области, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 5, 10. фебруар 1922, 213–214; <https://cieh-chre.org/doposlednjeg/benjamin-novgorodski-2-2-13/> (Приступљено сајту 8. 11. 2025).

⁴⁴ Лекар Јаков Мандил најпре је био лекар XVI пешадијског пука „Цара Николе II“ одакле је по потреби службе наредбом министра војске и морнарице од 24. јула 1925. године одређен на службу у санитетско одељење команде Моравске дивизијске области. Недуго затим, по потреби службе наредбом министра војске и морнарице од 4. новембра 1926. године одређен је за вршиоца дужности лекара Болничарске подофицирске школе. Почетком јула 1934. године положио је испит за чин активног санитетског мајора. Одлуком од 8. децембра 1934. године, санитетски капетан I класе, доктор Јаков А. Мандил од стране краљевских намесника, на предлог министра војске и морнарице унапређен је у чин мајора, а крајем децембра 1939. године краљевски намесници су на предлог министра војске и морнарице Јакова Мандила унапредили у чин санитетског потпуковника. „Постављења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морна-*

И руски Јеврејин православне вероисповести, апотекарски потпуковник Јаков М. Вигодски службовао је на Косову и Метохији. Родио се у Пскову 30. априла 1883. године од оца Марка и мати Ирене. Са места шефа апотеке Врбаске сталне војне болнице одређен је по потреби службе наредбом министра војске и морнарице од 17. јуна 1932. године за шефа апотеке Косовске сталне војне болнице.⁴⁵

рице, Београд, бр. 27, 5. јул 1929, 1165–1166, 1169–1170; „Највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 34, 1. август 1925, 1187–1188; „Наредбом министра војске и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 46, 6. новембар 1926, 1951–1952; „Наредбом министра војске и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 1, 6. јануар 1930, 11–12, 15–16; „Наредбом министра војске и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 5, 2. фебруар 1933, 99–102; „Лични односи. Испит су положили“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 27, 14. јул 1934, 1137–1140; „Унапређења и постављења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 49, 11. децембар 1934, 1835–1836, 1839–1840; „Војни указ. Нови генерали“, *Време*, Београд, бр. 4644, 12. децембар 1934, 7; „Војни указ. Унапређења у војсци. Нови генерали“, *Правда*, Београд, бр. 10.817, 13. децембар 1934, 8; „Унапређења, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 47, 31. децембар 1939, s. p; „Приштина. Збор Јевреја. – Избор управе „Есперанце““, *Židov*, Zagreb, br. 14, 4. aprila 1930, 7; *Ž. Lebl, Jevreji u Srbiji*, 232; „Vjesnik Kkl-a. Iskaz br. 1. Za oktobar 1930. Kasice“, *Židov*, Zagreb, br. 46, 7. novembra 1930, 9; Милош М. Дамјановић, „Почеци, развој и активности ционистичког покрета на Косову и Метохији 1918–1941“, *Српске студије*, 9 / 2018, 281–316.

⁴⁵ Пре тога, као контрактуални апотекар III класе био је на служби у апотеци Јадранске сталне војне болнице одакле је по потреби службе премештен на службу у апотеку III армијске сталне војне болнице наредбом министра војске и морнарице од 11. јуна 1920. године. Потом је био руковалац санитетског одељка санитетско–апотекарског слагалишта II армијске области, одакле је као контрактуални војни апотекар II класе по потреби службе одређен за апотекара привремене војне болнице у Мељинама наредбом ресорног министра од 26. маја 1922. године. Одатле, по потреби службе, бива одређен за вршиоца дужности шефа апотеке сталне војне болнице команде Боке Которске наредбом надлежног министра од 16. јануара 1924. године. У међувремену, као апотекарски капетан I класе, по службеној по-

треби одређен је за шефа апотеке сталне војне болнице команде Боке Которске наредбом војног министра од 22. августа исте године. Као шеф апотеке Јадранске сталне војне болнице пресудом Војног дисциплинског суда од 11. децембра 1925. године био је кажњен са два месеца удаљења од службе. Марта 1928. године положио је испит за чин апотекарског мајора, а по молби је затим постављен за шефа апотеке Врбаске сталне војне болнице наредбом ресорног министра од 18. маја 1929. године. Са дужности шефа апотеке Косовске сталне војне болнице, апотекарски потпуковник Вигодски постављен је на предлог војног министра, а решењем краљевских намесника од 31. октобра 1934. године за шефа апотеке и уједно вршиоца дужности шефа хемијске лабораторије сталне војне болнице II армијске области. Са дужности шефа поменуте лабораторије разрешен је на предлог војног министра, а одлуком краљевских намесника од 24. априла 1936. године. Указом краљевских намесника од 6. септембра 1936. године, а на предлог ресорног министра одликован је Орденом Светог Саве IV реда. Преживео је Други светски рат и 1947. године се преселио у Свилајнац. Наредбом министра војног и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 26, 30. јун 1920, 1059–1060, 1069–1070, 1079–1080; Наредбом министра војног и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 22, 31. мај 1922, 979–982; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 3, 18. јануар 1924, 77–80; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 41, 30. август 1924, 1795–1796; Лични односи. Осуђени, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 1, 5. јануар 1926, 19–22; Лични односи. Испит су положили, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 12, 17. март 1928, 409–412; Војни указ, *Правда*, Београд, бр. 75, 18. март 1928, 3; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 20, 18. мај 1929, 829–832, 835–836; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 21, 17. јун 1932, 1095–1096; Постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 44, 5. новембар 1934, 1667–1670; Постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 16, 27. април 1936, 895–900; Одликовања, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 33, 6. септембар 1936, 1827–1828, 1833–1838; Одликовања наших официра, *Време*, Београд, бр. 5261, 7. септембар 1936, 9; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Јаша Марко Ирена Вигодски*.

За референта санитета штаба Косовске дивизијске области постављен је 7. новембра 1935. године санитарски потпуковник доктор Андрија П. Деак (1889–1980) назначен за референта санитета штаба Брегалничке дивизијске области. Деак је рођен у Сигету, а студирао је медицину у Будимпешти и Бечу где је дипломирао 1915. године. Баш у време службовања на Косову и Метохији, у чин санитарског пуковника унапређен је овај ашке-наски Јеврејин и мађарски политички емигрант. Он је са службом био у Приштини, али је боравио и у Косовској Митровици, где је у тамошњој гимназији, на родитељско-наставничком већу одржаном 14. фебруара 1937. године, беседио на тему сексуалне лажи у доба пубертета. Предавање је било успешно, добро изведено, пажљиво саслушано, а наставници и родитељи су могли да се више упознају са развојним приликама код деце, што им је без сумње било од користи. Током војне дужности у Приштини из стана му је 27. јануара 1936. године украден војно-државни пиштољ 9мм М 10 / 22 бр. 27155 са 60 комада метака, па је из канцеларије Штаба апеловано на војне и полицијске власти да у случају проналаска назначеног оружја исто доставе на њихову адресу.⁴⁶

⁴⁶ У југословенску војску, доктор медицине Деак је ступио указом престолонаследника Александра Карађорђевића од 24. децембра 1920. године у својству контрактуалног војног лекара II класе. Пре службе на Косову и Метохији, новопостављени доктор Деак по потреби службе 29. јануара 1921. године био је одређен на службу у Гарнизону управу у Славонској Пожеги и вршиоца дужности трупног лекара истог гарнизона. Доктор Деак је 22. августа 1924. године наредбом министра војске и морнарице постављен за трупног лекара 43. пешадијског пука, с тим да врши и дужност трупног лекара гарнизона Славонско-пожешког. Неколико дана раније, указом краља Александра од 16. августа, а на предлог министра војске постављен је за санитарског капетана I класе. Две године касније, решењем ресорног министра од 24. септембра 1926. године одобрено му је први пут полагање испита за чин активног санитарског мајора у испитној 1926/27. години, а наредбом министра војске и морнарице од 28. октобра 1926. године, Деак је по потреби службе постављен за управника Славонско-бродске привремене војне болнице. Јуна 1927. године положио је испит за чин активног санитарског мајора, а на предлог ресорног министра, указом краља Александра Ујединитеља од 6. септембра исте године унапређен је у чин санитарског мајора. Указом југословенског монарха од 15. августа 1929. године, Деак је одликован Орденом

Светог Саве V реда, а наредним краљевим указом од 4. јуна 1930. године постављен је за управника болничарске подофицирске школе, да би нешто касније, монарховим указом од 30. децембра исте године био постављен за вршиоца дужности референта санитета команде Осијечке дивизијске области. У међувремену, указом Њ. В. Краља, мајор Деак је 6. септембра 1932. године унапређен у чин санитетског потпуковника. Након тога са позиције референта санитета штаба Осијечке дивизијске области, 5. октобра 1935. године бива постављен за референта санитета штаба Брегалничке дивизијске области. Краљевски наместници су на предлог ресорног министра указом од 31. децембра 1937. године унапредили Деака у чин санитетског пуковника, а нешто касније указом од 6. септембра 1938. године одликовали и Орденом Светог Саве IV реда. Прикључио се Народноослободилачкој војсци Југославије 1944. године, обављајући дужност шефа заразног одељења Војне болнице Главног штаба Војводине, управника Санитетске официрске школе и помоћника управника Војномедицинске академије. Андрија Деак је у другој Југославији достигао чин санитетског генерала Југословенске народне армије. Постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 42, 9. новембра 1935, s. p; *Косовске новине – недељни лист*, Кос. Митровица, бр. 1, 5. јануара 1937, 3; АЈ, 66–746–1201, *Извештај директора о раду Државне реалне гимназије у Кос. Митровици школске 1936–1937 г*, Државна реална гимназија у Косовској Митровици, *Извештај за школску 1936–1937 годину*, (Косовска Митровица: s. n, 1937), 14, 19; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 41, 30. августа 1924, 1795–1796; *Vjesnik Povjereništva Keren Kayemeth Leisraela Ltd. Iskaz broj 13. za vrijeme od 16. do 30. aprila 1926. Škrabice.*, *Židov*, Zagreb, br. 19, 7. маја 1926, 6; *Vjesnik Povjereništva Keren Kazemeth Leisrael. Svim rodjacima, prijateljima i znancima žele lešana tova jikatevu pa u tu svrhu daruju za otkup od čestitanja. Iskaz broj 21. Za vrijeme od 1. do 7. septembra 1926. Otkup od čestitanja, Židov*, Zagreb, br. 37–38, 8. septembra 1926, 15; Наредбом министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 45, 30. октобра 1926, 1897–1898, 1901–1902; „Одликовања у војсци“, *Правда*, Београд, бр. 219, 16. августа 1929, 5; „Војска и морнарица. Велики размештаји по струкама“, *Време*, Београд, бр. 3032, 7. јуна 1930, 4; „Производства и одликовања у војсци“, *Време*, Београд, бр. 3830, 7. септембар 1932, 4; Постављења и највиша решења, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 38, 8. октобра 1935, 1583–1586; *Jevrejski pregled*, Beograd, br. 5–6, мај–јун 1985, 86; *Jevrejski pregled*, Beograd, br. 9–12, septembar–decembar 1985, 81; Pavle Šosberger, *Naši sugrađani Jevreji – biografije –*, (Novi Sad: Pavle Šosberger, 2011), 19; Наредбом министра војног и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војног и морнарице*, Београд, бр. 4, 5. фебруар 1921, 199–204; Лични односи. Испит су положили, *Службени војни лист – орган и*

Све дубља политичка криза и безбедносна опасност која се надвијала над европским континентом током четврте деценије 20. века и све извеснија оружана инвазија агресивних нацистичких и фашистичких суседа, нарочито након Мартовског пуча, условила је појачане припреме југословенске државе и војске за одбрану земље. С тим у вези, све чешће се одржавају војне вежбе, позивају се резервисти на активацију, мобилишу се војни обвезници и убрзано праве планови за ратна дејства, одбрану и заштиту цивила од ваздушних напада и слично. Услед тога, пред Априлски рат 1941. године примећујемо повећано присуство и јеврејских санитетских војних чиновника на просторима Косова и Метохије.

Пред рат је у хируршку екипу Зетске дивизије лоциране према суседној Албанији био мобилисан и лекар сефардски Јеврејин Исидор Папо (1913–1996), рођен 13. децембра 1913. годи-

---

издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 26, 28. јун 1927, 1243–1244; Унапређења, постављења и највиша решења, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 1, 1. јануар 1938, s. p; Унапређења, постављења и највиша решења, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 24, 6. септембар 1938, 1247–1250; Производства, постављења и највиша решења., Службени војни лист – орган и издање Министарства војнога и морнарице, Београд, бр. 1, 12. јануар 1921, 5–6; Постављења и највиша решења., Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 40, 23. август 1924, s. p; Унапређења, постављења и највиша решења, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 36, 6. септембар 1927, 1675–1676; Одликовања, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 33, 15. август 1929, 1421–1422, 1425–1430; Постављења и највиша решења, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 23, 6. јун 1930, 1163–1164, 1167–1168; Постављења и највиша решења, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 1, 1. јануар 1931, 3–4; Унапређења, постављења и највиша решења, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 31, 6. септембар 1932, 1563–1564; Решењем министра војске и морнарице, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 40, 25. септембар 1926, 1709–1712; На знање, Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд, бр. 9, 12. март 1936, 481–482, 489–490; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, Лидија Андрија Јозефина Деак.

не, од оца Јозефа и мајке Кларе у Љубушком.⁴⁷ И Скопљанац сефардски Јеврејин доктор Хаим Нисим Абраванел (1896–1984) распоређен је тих судбоносних дана по Југославију на Косово и Метохију.⁴⁸ У Приштини је пред Априлски рат 1941. године био на војној вежби др Бела Ириц, родом из Меленаца, а који је за живота пребивао и у Белој Цркви, Будимпешти, Петровграду, Панчеву и Београду.⁴⁹ По избијању рата и капитулацији југословенске војске у Косовској Митровици заробљен је 17. априла 1941. године и Сарајлија ашкенаски Јеврејин Бернат Јакоб Баш (1915–2009), војник санитарне јединице, кога су Немци одвели у заробљенички сталог Х В, где је провео рат и дочекао ослобођење.⁵⁰

У образовним установама Краљевине СХС/Југославије

Осим здравствених установа и војног сектора, трећи значајан центар акумулације здравствених радника били су просветни органи чија је мрежа на просторима Косова и Метохије била разуђена и ретка, али са тенденцијама разграђавања током мирнодопског периода југословенске краљевске власти. Неминовно је и међу лекарским особљем у образовним институцијама на Косову и Метохији било и оних јеврејског порекла. Вреди нагласити

---

⁴⁷ Vladimir Jokanović, Marijan Novaković, Mihajlo Đuknić, Dušan Milić, Branislav Popović, *Isidor Papo. Život i delo* (Beograd: Akademija medicinskih nauka – SLD, 2012), 18; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Исидор Папо*.

⁴⁸ Софија Грандаковска (пр), *Евреите од Македонија и холокаустот: историја, теорија, култура* (Скопје: Евро Балкан Пресс, 2011), 4, 29, 128; Државна учитељска школа у Скопљу, *Извештај за школску 1932–1933. годину*, (Скопље: с. п, 1933), 7, 15, 21. Абраванел је био предратни школски доктор у Скопљу и општински лекар у Бујановцу. Заточен је од бугарских окупатора у привременом сабирном логору у Скопљу, одакле је наредбом Владе у Софији пуштен на слободу у групи лекара и апотекара, ради државних потреба у здравству.

⁴⁹ ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Бела Јосиф Фани Ириц*; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Ђорђе Бела Пирошка Ириц*; Živan Ištvanic, *Jevrejske porodice u Beloj Crkvi (1750 – 1957)*, (Bela Crkva: Živan Ištvanic, 2024), 64.

⁵⁰ Ženi Lebl (ur), *Jevreji iz Jugoslavije ratni vojni zarobljenici u Nemačkoj. Spomen-album, pola veka od oslobođenja 1945–1995* (Tel Aviv: Udruženje veterana Drugog svetskog rata u Izraelu Jugoslovenska grupa, 1995), 8, 70.

и чињеницу да су само поједине, углавном значајније школе попут гимназија и школа лоцираних у урбаним срединама, биле у могућности да ангажују лекарско особље које је првенствено било задужено за општу праксу и примарно, најосновније пружање медицинских услуга запосленим радницима и ученицима.

Поред овог задужења, у појединим случајевима били су активирани да на пољу едукације, држећи наставу хигијене, раде на општем и појединачном јачању свести о важности соматске и менталне хигијене, превентивне здравствене заштите и профилаксе. Кроз рад у призренској гимназији продефиловало је неколико јеврејских просветних радника који су сходно квалификацијама и компетенцијама доприносили успешном и квалитетном извођењу наставе и реализацији образовних циљева, али уједно и испуњавали зацртане хигијенске стандарде и здравствене политике. У призренској гимназији током школске 1929/1930. године лекар школске поликлинике и предавач два часа хигијене у IV-2 одељењу била је ашкенаска Јеврејка докторка Ана Вајс, рођена 11. марта 1900. године у Црној Шуми, у Румунији, од оца Лудвига и мајке Ирме.⁵¹

Домаћи Сефарди у здравственом сектору

Доминацију јеврејских здравствених радника придонелих са стране, почевши од краја двадесетих година прошлог столећа почињу да неприметно умањују њихове колеге и сународници домицилни на Косову и Метохији, који су премијерно стекли и искористили могућност да се школују за разне слободне професије, па тако и медицинске. Са друге стране, загарантована равноправност пред законом и пунокрвно учешће у социјалном животу, отворило је врата староседелачким Сефардима да служењем регуларног војног рока буду обучени за болничарске послове или примене своја већ стечена медицинска знања

⁵¹ ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Ана Лудвиг Ирме Вајс*, Државна мешовита гимназија у Призрену, *Извештај за школску 1929–1930. годину* (Београд: s. n, 1930), 7; Државна реална гимназија у Призрену, *Извештај за школску 1937–1938. годину* (Скопље: s. n, 1938), 13; М. М. Дамјановић, „Јевреји у Призрену“.

и вештине, па су у складу са тим били носиоци одређених санитарских чинова и вршили службу у санитарским јединицама.

У међуратном периоду здравствена мрежа на Косову и Метохији била је испуњена и неколицином локалног јеврејског лекарског особља. Како је рад у здравственом систему захтевао стручан и школован кадар, није се могло рачунати на већу присутност домородачког сефардског становништва, које је ретко инвестирало у високо образовање и било дефицитарно у висококвалификованим елементима. Отуд је међу јеврејским „белим мантилима“ на Косову и Метохији суверено и супериорно било заступљено већином ашкенаско и сефардско особље потекло са других простора. Једини домицилни сефардски изузеци били су Пришtevци др Јосеф/Јосип Хајим Бивас (1905–1967), који је Медицински факултет завршио 1931. године у Тулузу и ординирао у свом родном граду и зубни лекар Хајим Баруховић (1898–1972).

Зубар Хајим Мика – Мушон Барух(овић) рођен је 15. марта 1898. године у Приштини, од оца Баруха и мајке Рахеле Барух. Медицински факултет студирао је и завршио у Грацу, Загребу и Београду од 1927. до 1931. године. У југословенској држави пословао је као приватни лекар све до ступања у југословенску војску 28. јуна 1931. године, где је као каплар – ђак положио испит за чин резервног санитарског потпоручника. На предлог војног министра, указом краља Александра Карађорђевића, истог дана постављен је за санитарског поручника (*sic!*). Већ два дана по ступању у војску, по потреби службе наредбом министра војске и морнарице од 30. Јуна, одређен је за трупног лекара 31. пешадијског пука и гарнизонског лекара у Приштини. Решењем команданта 3. армијске области од 13. децембра 1933. године одобрена је женидба санитарском поручнику Баруховићу са Сидом, ћерком рентијера Јозефа Израела из Сарајева. Маја 1934. године положио је испит за чин активног санитарског капетана II класе. На основу поднетог уверења, по наређењу министра војске и морнарице од 16. фебруара 1935. године додељено му је право на академску титулу доктора медицине. У Приштини је живео и ординирао најраније до 1936. године.

Као војни лекар био је са службом дуги низ година и у Загребу. На предлог министра војске и морнарице краљевски намесници донели су на Видовдан, 28. јуна 1938. године одлуку о унапређењу доктора Хајима Баруховића у чин санитетског капетана I класе. На предлог министра војске и морнарице краљевски намесници одликовали су га 6. септембра 1938. године Златном медаљом за ревносну службу. Наредбом војног министра од 30. новембра 1940. године одобрено му је први пут полагање испита у испитној 1940. години за чин активног санитетског мајора. За живота и рада у Приштини Хајим Баруховић се одазивао акцијама месног Подмлатка Црвеног крста. Када је почетком марта 1934. године Подмладак у сарадњи са Домом народног здравља и среским одбором друштва Црвеног крста, организовао тромесечни основни самарјански течај, који је успешно похађало 37 ученика виших разреда приштинске гимназије, Баруховић је држао предавања полазницима курса, заједно са колегама др Миланом Пантелићем, др Димитријем Алтовићем, др Душаном М. Раденковићем, др Богданом Ћирковићем, др Владаном Давидовим и гимназијским професором Виктором Масјукевићем.⁵²

⁵² *Iz ropstva u slobodu* (Tel Aviv: Izraelsko udruženje učesnika savezničkih vojsaka Drugog svetskog rata (jugoslovenska grupa), 1981), 120–121, 124–125; Ž. Lebl (ur), *Jevreji iz Jugoslavije*, 70, 76, 79; Aleksandar Gaon (ur), *Mi smo preživeli...3. Jevreji o Holokaustu* (Beograd: Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, 2005), 391–392, 395, 398, 400; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Сида Баруховић*, Милан Ристовић, *У потрази за уточиштем. Југословенски Јевреји у бекству од Холокауста 1941–1945* (Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ, 1998), 64; Милош Дамјановић, „Послератно стваралаштво Јевреја са Косова и Метохије“, *Научни скуп Културно наслеђе Косова и Метохије. Историјске тековине Србије на Косову и Метохији и изазови будућности*, Зборник 1, ур. Урош Шуваковић, Ана Бујас, Вања Шаула, Александар Дунђерин, (Београд–Косовска Митровица: Канцеларија за Косово и Метохију Владе Републике Србије/Универзитет у Приштини/Филозофски факултет у Приштини, 2013), 599–622; Mario Heinel (ur), *U voljenoj zemlji. Stvaralaštvo useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu* (Tel Aviv: Udruženje useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu, 2005), 207; Ž. Lebl, *Jevreji u Srbiji*, 15; J. Romano, *Jevreji*, 337; Радмила Тодић–Вулићевић, *Приштина, Пришtevци и време* (Нови Сад–Приштина: Матица српска/Градска библиотека, 1999), 152; ВА, ДППВКЈ, *Хајим Мушона Баруховић, Jevrejski pregled*, Beograd, br. 1–2, januar–februar 1986, 97; *Židov*, Zagreb, br. 8, 21. februara 1936, 10; *Židov*, Zagreb, br. 18,

Локални Сефард Јосиф Х. Бивас, рођен у Приштини 10. маја 1905. Године, од оца Хајима и мајке Рашеле, окончао је студије медицине 1928. или 1931. године у Тулузу. Био је војни и цивилни лекар, патолог, гинеколог и доктор опште праксе. Након дипломирања најпре је био војни лекар у Француској. По повратку у Југославију Бивас је био санитетски официр у Војсци Краљевине Југославије. Фебруара 1933. године положио је испит за чин резервног санитетског потпоручника. Живео је у Косовској Митровици до одласка у Београд у септембру 1933. године. Службовао је у Новом Саду, где је једном приликом спасио живот војнику Ладиславу Каделбургу (1910–1994)⁵³, а затим распоређен у алпској јединици у Шкофји Локи, где је дочекао и избијање Другог светског рата у Југославији. Током Другог светског рата приступио је

---

6. маја 1932, 5; *Židov*, Zagreb, br. 45, 10. novembra 1933, 7–8; *Židov*, Zagreb, br. 3, 17. januara 1936, 9–10; М. М. Дамјановић, „Почеци“; „Наредбом министра војске и морнарице“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 26, 3. јул 1931, 1269–1272; „Лични односи. Испит су положили“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 26, 3. јул 1931, 1277–1280; „Војска и морнарица. Војни указ“, *Време*, Београд, бр. 3413, 4. јул 1931, 4; „Лични односи. Испит су положили“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 18, 12. мај 1934, 785–788; „На знање“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 31, 24. август 1935, 1287–1290; Одликовања, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 24, 6. септембар 1938, 1239–1240, 1255–1256, 1259–1260; „Унапређења, постављења и највиша решења“, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 18, 28. јун 1938, 835–836; *Вардар – независан привредно – културни преглед*, Скопље, 16. јуни 1934, 5; *Štutilje, Jevrejski pregled*, Beograd, br. 10–12, oktobar–decembar 1967, 68; Решењем министра војске и морнарице, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 46, 7. децембар 1940, 2901–2904; Лични односи. Женидба је одобрена, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 7, 21. фебруар 1933, 2123–2124; Унапређења, постављења и највиша решења., *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 25, 28. јун 1931, 1223–1224.

⁵³ Каделбург је после Другог светског рата обављао функцију судије Врховног суда НР Србије и председника Савеза јеврејских општина Југославије. Више о томе: Lucić Petrović (pr), *Dr Lavoslav Kadelburg. Spomenica 1910–1994* (Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2010).

НОВ-у септембра 1944. године и био распоређен на разним санитарним дужностима до краја рата. Након завршетка рата био је лекар у Врању и Врањској Бањи. Са службом је потом премештен у Пријепоље. У Београд се породица одселила 1947. године. Убрзо се враћају у Приштину где су живели до 1955. године, затим су до 1957. године живели у Сремској Митровици, када долазе у Стари Трг, односно Косовску Митровицу, где су живели све до 1967. године. Након тога селе се у Београд.⁵⁴

Посебно перспективна и атрактивна професија за косовскометохијске Сефарде била је фармација, за коју су се појединци у међуратном временском интервалу опредељивали. Струком за коју су се школовали, бавили су се у свом завичају или оближњим, економски динамичнијим и популационо бројнијим срединама. Тржишне прилике су 1933. године одвеле магистра фармације, апотекара и заступника Француско-југословенске лабораторије Соломона Јосифовића, сина Венезје и мењача Јусефа Ашера, рођеног 1. јануара 1904. године у Приштини, у Скопље и Београд. Оженивши се Скопљанком 1936. године наставио је живот у седишту Вардарске бановине.⁵⁵ Још један парфимериста и апотекарски помоћник Рахамим Бахар, рођен 1910. године у Приштини од оца Симеуна и мајке Рехел Рубен, живео је и пословао у Београду још од 1930. године.⁵⁶

Косовскометохијски Сефарди на студијама медицине и фармације

Само је мали број косовскометохијских Јевреја наставаљао школовање на високошколским институцијама. Разлог томе треба тражити у материјалним условима породица, као и у

⁵⁴ J. Romano, „Jevreji zdravstveni“; J. Romano, *Jevreji*, 337; Лични односи. Испит су положили, *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 7, 21. фебруар 1933, 217–220; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Јосиф Бивас*; Интервју аутора са Арманом Бивасом из Реховота, Израел.

⁵⁵ „Личне и породичне вести“, *Политика*, Београд, 5. децембар 1936, 19; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Соломон Јусеф Венезија Берах Јосифовић*.

⁵⁶ ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Рахамим Симеун Рехел Рубен Бахар*.

традиционалној везаности за породичне послове, те перцепцији о слободним професијама као неисплативим, због чега се губи профит за време утрошено и изгубљено током школовања. Још једна препрека било је одсуство оближњих универзитета, па се на одлазак на студије морало рачунати на далеки Београд и још даљи Загреб, где су били смештени факултети од нарочитог интереса за косовскометохијске Јевреје, попут медицине, фармације или других исплативих струка. Још неповољније и теже услове за школовање имали су они матуранти који су се опредељивали за школовање у иностранству, за шта је било потребно додатно одрицање и веће материјално, временско и друго жртвовање. Такве појаве биле су на нивоу инцидента.

У Београду је медицину студирао Јаков Аврам Бахар (1919–1943), рођен 1919. године у Приштини. Исти студијски програм на истој образовној установи или у Загребу слушао је и Алберт Јосеф Јосифовић, рођен 1916. или 1920. године у Приштини. Од краја 1943. или друге половине 1944. године вратио се из Албаније у Југославију и био у Народноослободилачкој војсци на разним санитетским дужностима и тек након рата окончао студије медицине. Студије фармације на Београдском универзитету студирао је Мануел/Емануел – Манојло Барух(овић), рођен 1918. или 1919. године у Приштини. По повратку из интернације у Албанији ступио је у Народноослободилачку војску 1944. године, где је био на разним апотекарским дужностима, а факултет је завршио тек после рата. Београдски универзитет похађали су и београдски Јевреји пореклом из Приштине. Тако су Фармацеутски факултет Београдског универзитета учили Београђани Естера Б. Мандил (1921–1942), рођена у Приштини 1921. године, и Самуило Б. Мандил (1920–1941), рођен у Приштини 1920. године.

Загребачки Медицински факултет дипломирао је Алберт Самуел/Самуиловић, рођен 12. фебруара или 26. марта 1913. године у Приштини, од оца Ашера или Самуила и мати Рашеле Папо, који је по завршетку студија започео лекарску дужност у свом родном граду и био војни лекар у Скопљу. Самуиловић је ступио у Народноослободилачку војску фебруара 1945. године и био на положајима референта санитета Команде града При-

штине и шефа санитета групе бригада на Косову и Метохији. На истом универзитету студије фармације успешно је привео крају 1933. године и Ашер Ашер, рођен у Приштини 1906. године. По окончању студија магистар Ашер био је апотекарски сарадник у свом родном граду. Ашер Ашер је фебруара 1945. године ступио у Народноослободилачку војску Југославије, где је био управник санитетског складишта Главног штаба Македоније. Студије фармације у Загребу започео је и Гедаља Самуел Гидић, рођен у Приштини 1920. године. Октобра 1944. године вратио се из интернације у Албанији у Југославију и приступио Народноослободилачкој војсци где је био на разним апотекарским дужностима, па је тек по окончању рата завршио фармацију.⁵⁷

Високе школе здравственог профила завршили су и следећи косовскометохијски Јевреји: Соломон Бахар, син Јосефа, који је студирао фармацију у Загребу и касније држао апотеку у Скопљу; Ашер Бахар, син Самјуела, који је такође студирао у Загребу и имао своју апотеку у Скопљу; Бењамин Бахар, син Јосефа, звани Биња који је дипломирао фармацију у Загребу, био омиљени апотекар на Косову и Метохији и међу пионирима апотекарског рада у руралним срединама, са сталним местом боравка у Липљану. С друге стране, стицајем историјских околности појединци су били спречени да дипломирају у мирнодопским временима. Тако је избијање Другог светског рата у Југославији прекинуло студије медицине у Београду Бењамину Јосифовићу.⁵⁸

⁵⁷ J. Romano, „Јевреји здравствени“; Aleksandar Gaon (ur), *Mi smo preživeli... Јевреји о Холокаусту* (Београд: Јеврејски историјски музеј Saveza јеврејских општина Југославије, 2001), 241–242, 260 – 261; J. Romano, *Јевреји*, 324, 327, 330, 374, 396, 477; Čedomir Prlinčević, „Nacionalno-socijalni položaj Јевреја на Косову до 1941. године“, *Гласник Музеја Косова*, XV–XVI/1987, 121–142; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Алберт Ашеровић*; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Хајим Баруховић*; ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Др Алберт Ашер Рашела Папо Самуел*, Ž. Lebl, *Јевреји у Србији*, 231–232; М. М. Дамјановић, „Почеци“; *Židov*, Zagreb, br. 14, 4. aprila 1930, 7; *Židov*, Zagreb, br. 30, 28. jula 1933, 6; Државна реална гимназија у Приштини, *Извештај за школску 1929–30. годину* (Приштина: s. n, 1930), 11, 21–34, 39–41, 43; Државна реална гимназија у Приштини, *Извештај за школску 1930–31. годину* (Кос. Митровица: s. n, 1931), 18–22, 24–8, 30, 32–33, 38; Државна реална гимназија у Приштини, *Извештај за школску 1931–1932. годину* (Кос. Митровица: s. n, 1932), 18–29, 31–33, 35.

⁵⁸ Č. Prlinčević, „Nacionalno“.

Закључак

Присуство и рад јеврејских здравствених радника на тлу Косова и Метохије скопчано је за савремени период 19. и 20. века. Пионири међу њима ступили су на јавну позорницу за време османске управе, у деценијама самртне агоније овог шеријатског царства које је оставило дубоке рђаве трагове не само на здравствене прилике, него и на опште привредне, друштвене и културне тековине. Становништво поменутих области чији је индивидуални животни стандард и квалитет општежића далеко заостајао у односу на друге делове европског континента, вапило је за коренитим променама и прогресом на свим социјалним нивоима. Такве могућности отворене су неочекиваним и брзим геополитичким променама које су донели балкански и Први светски рат са којима је, упркос њиховом разорном дејству, унет дух вестернизације и започела ера постепене, али континуиране модернизације. Нови политички субјекти, па и они који су краткотрајно контролисали поменуте територије, одисали су свежином која је локалној популацији омогућила веће личне слободе, динамичније економске односе, сигурност и субвенције приватним иницијативама, планске инвестиције и државно покровитељство у свим сферама јавног живота. Услед тога, наступио је приметан преокрет и на пољу бриге о јавном здрављу који се рефлектовало између осталог и појачаним кадровским оснаживањем, чији су носиоци неретко били школовани и искусни Јевреји из заједничке југословенске државе или страни поданици. Њима су се стидљиво и полако придруживали и поједини припадници локалних сефардских заједница који су у новом амбијенту препознали добробит, исплативост и значај стицања и практиковања медицинских знања. Сви они, делујући у разним крајевима Косова и Метохије током читавог међуратног доба, својим прегнућем доприносили су остваривању зацртаних циљева здравствене политике и били од непроцењиве важности за људски елеменат који је после вишевековне оскудице „белих мантила“ коначно могао да продише „пуним плућима“

имајући поуздан ослонац у најближем окружењу. Јеврејски леџници су на Косову и Метохији били свестрано ангажовани у цивилној пракси, војној служби и просветним органима где су на практичан и теоретски начин служили интересима клијентеле и народа.

Резиме

Први јеврејски здравствени радници на Косову и Метохији према сведочењу извора датирају с краја 19. столећа. У турбулентним ратним временима која су прохујала овим просторима на почетку наредног века продефиловало је много јеврејских здравствених радника у редовима зараћених страна. Унутар српске војске обављали су одговорне и мучне послове пружања лекарске помоћи безбројним и безименим страдалницима, својим ратним саборцима, али и ривалима из супротних тabora, ратним заробљеницима подједнако као и цивилима. Права експанзија јеврејских здравствених радника на овим просторима збила се током међуратног постојања југословенске државе, када су бројни јеврејски професионалци из других делова земље, али и из иностранства, по потреби упућивани на Косово и Метохију са циљем санације вишевековно занемариваних здравствених прилика, изградње и развоја здравствене инфраструктуре и људских ресурса, те одрживог функционисања поретка. Бројни физикуси, стоматолози и фармацеути својим радним ангажманом допринели су побољшању општих хигијенских и медицинских прилика на овом поднебљу, унапредивши квалитет живота месног становништва и чиновништва разних институција чији су били саставни део.

Унутар војног, просветног и здравственог сектора радили су на очувању здравља и спасавању живота хумане популације, а уједно били укључени и у просветитељској мисији на пољу едукације. Иако је приметно међу њима било више Ашкеназа, заступљен је био и немали број Сефарда, а временом се и мањи број локалне сефардске заједнице придружио неким од ових позива. Покривали су готово читаву територију Косова и Мето-

хије током целокупног временског раздобља између Првог и Другог светског рата, концентрисани искључиво у урбаним срединама, попут већих градова као што су Приштина, Призрен, Косовска Митровица, Урошевац и Пећ. Оскудна и једнострана изворна грађа стидљиво сведочи о специфичним и појединачним примерима њиховог деловања на овим просторима, али је зато дарежљива по питању уопштених информација о њиховом раду. Оне индиректно потврђују њихов професионализам, стручно напредовање и озбиљан приступ и однос према служби, што је неретко резултирало добијањем државних одличја и стицањем виших чинова и звања. Таква сазнања нам указују да је њихово деловање на простору Косова и Метохије засигурно повољно утицало на стање на терену и о њиховом значајном уделу у оснаживању регионалних здравствених прилика.

Списак референци

Необјављени историјски извори

Архив Југославије (АЈ), Фонд Министарство просвете Краљевине Југославије (МПКЈ)

Војни Архив (ВА), Фонд Досијеа персоналних података Војске Краљевине Југославије (ДППВКЈ)

Историјски архив Београда (ИАБ), Фонд Управа града Београда (УГБ), Картотека житеља града Београда и Земуна (КЖГБИЗ)

Архива Општине Краљево, Матична служба за Косовску Митровицу

Матична књига рођених 1935–1946. Косовска Митровица
Посебна књига рођених Косовска Митровица – реконструкције II

Орална историја

Ауторизовани текст интервјуа са Армином Бивасом, у поседу аутора. Новембар 2021.

Објављени извори

Državna mešovita gimnazija u Prizrenu, *Izveštaj za školsku 1929–1930. godinu*. Beograd: s. n, 1930. (cyrillic)

Državna potpuna realna gimnazija u Kumanovu, *Izveštaj za školsku 1938–39. godinu*. Kumanovo: s. n, 1939. (cyrillic)

Državna potpuna realna gimnazija u Kumanovu, *Izveštaj za školsku 1939–40. godinu*. Kumanovo: s. n, 1940. (cyrillic)

Državna realna gimnazija i Viša samoupravna gimnazija u Kumanovu, *Izveštaj za školsku 1936–37. godinu*. Kumanovo: s. n, 1937. (cyrillic)

Državna realna gimnazija i viša samoupravna gimnazija u Kumanovu, *Izveštaj za školsku 1937–38. godinu*. Kumanovo: s. n, 1938. (cyrillic)

- Državna realna gimnazija u Kosovskoj Mitrovici, *Izveštaj za školsku 1936–1937. godinu*. Kosovska Mitrovica: s. n, 1937. (cyrillic)
- Državna realna gimnazija u Kumanovu, *Izveštaj za školsku 1935–36. godinu*. Kumanovo: s. n, 1936. (cyrillic)
- Državna realna gimnazija u Prizrenu, *Izveštaj za školsku 1937–1938. godinu*. Skoplje: s. n, 1938. (cyrillic)
- Državna realna gimnazija u Prištini, *Izveštaj za školsku 1929–30. godinu*. Priština: s. n, 1930. (cyrillic)
- Državna realna gimnazija u Prištini, *Izveštaj za školsku 1930–31. godinu*. Kos. Mitrovica: s. n, 1931. (cyrillic)
- Državna realna gimnazija u Prištini, *Izveštaj za školsku 1931–1932. godinu*. Kos. Mitrovica: s. n, 1932. (cyrillic)
- Državna učiteljska škola u Skoplju, *Izveštaj za školsku 1932–1933. godinu*. Skoplje: s. n, 1933. (cyrillic)
- Državni kalendar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za godine 1921. i 1922. koje su proste*. Beograd: Izdanje i štampa Državne štamparije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1921. (cyrillic)
- Đorđević Ž. Vojislav (pr), *Izveštaj za 1906. godinu srpskoga društva „Crvenoga krsta“ pod najvišom zaštitom Njegovog Veličanstva Kralja Petra I. podnesen XXIX glavnom godišnjem skupu držanom 15. jula 1907. godine u Beogradu*. Beograd: Demokratska štamparija Pavle Ranković, 1907. (cyrillic)
- Rad Kulturne lige u 1910–1911. godini*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1911. (cyrillic)
- Subotić M. Vojislav (pr), *Izveštaj za 1903. godinu srpskoga društva „Crvenoga krsta“ pod najvišom zaštitom Njegovog Vel. Kralja Petra I. podnesen XXVI glavnom godišnjem skupu držanom 25. aprila 1904. godine u Beogradu*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1904. (cyrillic)

Периодика

- Beogradske novine*, Beograd (1916, 1917)
- Borba*, Beograd (2002) (cyrillic)
- Borba – organ Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd (1953) (cyrillic)
- Vardar – nezavisan privredno-kulturni pregled*, Skoplje (1934) (cyrillic)

- Velika Srbija*, Solun (1916) (cyrillic)
Vreme, Beograd (1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1934, 1936, 1937, 1939, 1940) (cyrillic)
Glasnik Podmlatka Crvenog Krsta, Beograd (1941) (cyrillic)
Dan, Novi Sad (1938, 1939, 1940, 1941) (cyrillic)
Židov, Zagreb (1926, 1930, 1932, 1933, 1936)
Intelligenzblatt für die Stadt Bern, Bern (1920)
Jevrejski pregled, Beograd (1967, 1985, 1986, 1989)
Kosovske novine – nedeljni list, Kosovska Mitrovica (1937) (cyrillic)
Male novine, Beograd (1903) (cyrillic)
Politika, Beograd (1933, 1934, 1936, 1937) (cyrillic)
Pravda, Beograd (1923, 1928, 1929, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1937, 1938, 1939) (cyrillic)
Prosvetni glasnik – službeni list Ministarstva prosvete, Beograd (1923, 1924) (cyrillic)
Ratni dnevnik – organ Vrhovne komande, Kragujevac (1915) (cyrillic)
Službeni vojni list – organ i izdanje Vojnog ministarstva, Niš (1899, 1900, 1902, 1903, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912) (cyrillic)
Službeni vojni list – organ i izdanje Ministarstva vojnoga i mornarice, Beograd (1919, 1920, 1921, 1922) (cyrillic)
Službeni vojni list – organ i izdanje Ministarstva vojske i mornarice, Beograd (1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1938, 1939, 1940) (cyrillic)
Wiener Medizinische Wochenschrift, Wien (1921)

Стручни часописи

- Damjanović, M. Miloš. „Dr Nehemije Šenfajn – Biografija žrtve Holokausta“, *Topola – časopis JU Spomen – područja Donja Gradina*, 4/2018, 32–50. (cyrillic)
- Damjanović, M. Miloš. „Jevreji u Prizrenu od najranijih vremena do Holokausta“, *Istorijski časopis*, VI/2023, 73–112. (cyrillic)
- Damjanović, M. Miloš. „Počeci, razvoj i aktivnosti cionističkog pokreta na Kosovu i Metohiji 1918–1941“, *Srpske studije*, 9/2018, 281–316. (cyrillic)

- Prlinčević, Čedomir. „Nacionalno-socijalni položaj Jevreja na Kosovu do 1941. godine“, *Glasnik Muzeja Kosova*, XV–XVI/1987, 121–142.
- Romano, Jaša. „Jevreji zdravstveni radnici Jugoslavije 1941–1945. Žrtve fašističkog terora i učesnici u narodnooslobodilačkom ratu“, *Zbornik 2. Studije i građa o učešću Jevreja u Narodnooslobodilačkom ratu*, 2/1973, 73–263.
- Šarenac, Danilo. „Dnevnik sa puta evakuacije od dana 23. oktobra 1916. činovnika Moše Mevoraha“, *Zbornik 10. Studije, arhivska i memoarska građa*, 10/2015, 123–144. (cyrillic)

Зборници радова

- Damjanović, M. Miloš. „Jevreji na Kosovu i Metohiji tokom Balkanskih i Prvog svetskog rata“. *Državnost, demokratizacija i kultura mira*, Tematski zbornik radova, ur. Bojana Dimitrijević, 109–129. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 2015. (cyrillic)
- Damjanovic, Milos. „The Jewish presence in Kosovo and Metohia during The Balkan wars and WWI“. *Međunarodna naučna konferencija Balkanot: luđe, vojni i mir. Materijali od međunarodnata naučna konferencija po povod 65 godini od osnivanja na Institutot za nacionalna istorija*, ur. Dragi Ćorgiev i dr, 323–340. Skopje: Institut za nacionalna istorija, 2015. (cyrillic)
- Damjanović, M. Miloš. „Language changes in The Jewish community in Kosovo and Metohija after The Balkan wars (1912–1913) and The First World War (1914–1918)“. *Languages and The First World War: Representation and Memory*, ed. Christophe Declercq, Julian Walker, 108–126. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Damjanović, Miloš. „Posleratno stvaralaštvo Jevreja sa Kosova i Metohije“. *Naučni skup Kulturno nasleđe Kosova i Metohije. Istorijske tekovine Srbije na Kosovu i Metohiji i izazovi budućnosti*, Zbornik 1, ur. Uroš Šuvaković, Ana Bujas, Vanja Šaula, Aleksandar Dunđerin, 599–622. Beograd–Kosovska Mitrovica: Kancelarija za Kosovo i Metohiju Vlade Republike Srbije/Univerzitet u Prištini/Filozofski fakultet u Prištini, 2013. (cyrillic)

Ristić, Ivan, Jelena Vukčević. „Jevreji u Kruševcu i Rasinskom okrugu do kraja Drugog svetskog rata“. *Sinagoge i jevrejsko nasleđe u Jugoistočnoj Evropi*, Međunarodni naučni zbornik, ur. Rastislav Stojasavljević, 103–133. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, 2021. (cyrillic)

Литература

- Albahari, Aron, Sava (Saul) Šaronjić, Slavoljub Šaronjić, *Prilog građi za istoriju o Jevrejima Kruševca*. Beograd: A. Albahari, 2019. (cyrillic)
- Almuli, Jaša. *Stradanje i spasavanje srpskih Jevreja*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010. (cyrillic)
- Bernischer Staats – Kalender. Annuaire officiel du Canton de Berne Juli 1920*. Bern: s. n, 1920.
- Brkić, Staniša, Milomir Minić, *Jevreji u Kragujevcu – prilog istoriji Jevreja u Srbiji*. Kragujevac: Krug, 2011. (cyrillic)
- Vukadinović, Č. Zoran, Milovan J. Bogavac, *Srpska prosveta i kultura u Kosovskoj Mitrovici 1836–1941*. Leposavić: Institut za srpsku kulturu – Priština/Učiteljski fakultet – Prizren, 2001. (cyrillic)
- Gaon, Aleksandar (ur). *Znameniti Jevreji Srbije. Biografski leksikon*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2011. (cyrillic)
- Gaon, Aleksandar (ur). *Mi smo preživeli... Jevreji o Holokaustu*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, 2001.
- Gaon, Aleksandar (ur). *Mi smo preživeli...2. Jevreji o Holokaustu*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, 2003.
- Gaon, Aleksandar (ur). *Mi smo preživeli...3. Jevreji o Holokaustu*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, 2005.
- Glensk, Uršula. *Hiršfeldovi. Da svako razume krv*. Novi Sad: Prometej, 2024. (cyrillic)
- Grandakovska, Sofija (pr). *Evreite od Makedonija i holokaustot: istorija, teorija, kultura*. Skopje: Evro Balkan Press, 2011. (cyrillic)
- Damjanović, M. Miloš. *Dr Nehemije Šenfajn (1886–1942). Biografija Švajcarca u Jugoslaviji*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, 2023. (cyrillic)

- Iz ropstva u slobodu*. Tel Aviv: Izraelsko udruženje učesnika savezničkih vojsaka drugog svetskog rata (jugoslovenska grupa), 1981.
- Ištvančić, Živan. *Jevrejske porodice u Beloj Crkvi (1750–1957)*. Bela Crkva: Živan Ištvančić, 2024.
- Jevtić, Miloš (pr). *Šabac i Jevreji u susretu*. Beograd: Beogradska knjiga/Miodrag Nikolić, 2003.
- Jokanović, Vladimir, Marijan Novaković, Mihajlo Đuknić, Dušan Milić, Branislav Popović, *Isidor Papo. Život i delo*. Beograd: Akademija medicinskih nauka – SLD, 2012.
- Koljanin, Milan. *Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008. (cyrillic)
- Kostić, Petar. *Prosvetno-kulturni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u XIX i početkom XX veka (sa uspomენama pisca)*. Skoplje: s. n, 1933. (cyrillic)
- Kotani, Apostol. *A history of Jews in Albania*. Tirana: Albania-Israel friendship association, 2011.
- Lebl, Ženi. *Do „konačnog rešenja“. Jevreji u Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa, 2012.
- Lebl, Ženi (ur). *Jevreji iz Jugoslavije ratni vojni zarobljenici u Nemačkoj. Spomen-album, pola veka od oslobođenja 1945–1995*. Tel Aviv: Udruženje veterana Drugog svetskog rata u Izraelu Jugoslovenska grupa, 1995.
- Lebl, Ženi. *Jevreji u Pirotu*. Beograd: Privredni pregled, 1990.
- Lebl, Ženi. *Plima i slom. Iz istorije Jevreja Vardarske Makedonije*. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1990.
- Lopičić, N. Đorđe (pr). *Dr David Albala – specijalni delegat pri jugoslovenskom kraljevskom poslanstvu u Vašingtonu 1939–1942*. Beograd: Teovid, 2010. (cyrillic)
- Milošević, B. Mihailo. *Jevreji za slobodu Srbije 1912–1918*. Beograd: Filip Višnjjić, 1995. (cyrillic)
- Mladenović, Božica. *Grad u austrougarskoj okupacionoj zoni u Srbiji od 1916. do 1918. godine*. Beograd: Čigoja štampa, 2000. (cyrillic)
- Nedok, S. Aleksandar. *Balkanski ratovi 1912–1913. Rad srpskog vojnog saniteta*. Beograd: Medija centar „Obrana“, 2012. (cyrillic)

- Nedok, S. Aleksandar. *Povlačenje srpske vojske ka albanskom primorju i njena evakuacija na Krf 1915/16. Rad vojno – sanitetske službe*. Beograd: Medija centar „Obrana“, 2006. (cyrillic)
- Petrović, Luci. *Dr Lavoslav Kadelburg. Spomenica 1910–1994*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2010.
- Ristović, Milan. *U potrazi za utočištem. Jugoslovenski Jevreji u bekstvu od Holokausta 1941–1945*. Beograd: Javno preduzeće Službeni list SRJ, 1998. (cyrillic)
- Romano, Jaša. *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. Žrtve genocida i učesnici NOR*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, 1980.
- Spomenica poginulih i umrlih srpskih Jevreja u balkanskim i svetском ratu 1912–1918*. Beograd: s. n, 1927. (cyrillic)
- Tasić, Dmitar. *Rat posle rata. Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji 1918–1920*. Beograd: Javno preduzeće Službeni glasnik, 2012. (cyrillic)
- Todić–Vulićević, Radmila. *Priština, Prištevci i vreme*. Novi Sad–Priština: Matica srpska/Gradska biblioteka, 1999. (cyrillic)
- Fogel, Milan, Milan Ristović, Milan Koljanin, *Pravednici među narodima. Srbija*. Beograd: Jevrejska opština Zemun, 2010.
- Heinel, Mario (ur). *U voljenoj zemlji. Stvaralaštvo useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu*. Tel Aviv: Udruženje useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu, 2005.
- Hiršfeld, Ludvig. *Istorija jednoga života*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1962. (cyrillic)
- Dželetović, Ivanov Pavle. *Jevreji Kosova i Metohije*. Beograd: Panpublik/Nova knjiga, 1988.
- Šosberger, Pavle. *Naši sugrađani Jevreji – biografije –*. Novi Sad: Pavle Šosberger, 2011.

Енциклопедије

- Srpska porodična enciklopedija*, 1. Beograd: Narodna knjiga / Politika NM, 2006. (cyrillic)

Електронски извори

<https://cieh-chre.org/doposlednjeg/benjamin-novgorodski-2-2-13/>

<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/8491-jacques-pasha-jacques-nissim-pasha>

Dr. Miloš M. DAMJANOVIĆ

Independent Researcher – Historian, Kosovska Mitrovica
milos_damjanovic@yahoo.com

Jelena M. DAMJANOVIĆ

Independent Researcher, Kosovska Mitrovica
jelena.damjanovic976@gmail.com

Predrag S. PREMOVIĆ

PhD Candidate, Faculty of Sciences, University of Novi Sad
premovicpredrag@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-5961-9276>

Jewish Healthcare Professionals in Kosovo and Metohija from the end of 19th Century until the April War of 1941

Summary

Due to the prevailing economic conditions and a generally underdeveloped and discouraging social environment, the indigenous Sephardim population in Kosovo and Metohija was slow to transition from its traditionally dominant engagement in trade and crafts to intellectual and liberal professions such as medicine, dentistry and pharmacy. Before the first local Jews entered these professions—which began to occur during the latter half of the interwar period of the Yugoslav state—numerous Jews from other parts of the country or from abroad successively arrived in the region to perform medical services. The first, sporadically present medical personnel appeared during the decline of Ottoman rule, and their number and duration of service gradually increased after the incorporation of Kosovo and Metohija into the Serbian and subsequently Yugoslav state. Since the practice of medicine required formal education—predicated on the favorable material circum-

stances of potential candidates and the accessibility of educational institutions—the pioneers of healthcare service among the Jewish population in Kosovo and Metohija were predominantly recruited from the Ashkenazim community. Originating mainly from Imperial Russia and motivated by humanitarian ideals, they initially served as volunteers on the Serbian side during wartime, accompanying and assisting Serbian armed forces, and later, following the end of World War I, the Russian revolutions, and the civil war, were employed by central authorities in Belgrade as contractual workers assigned to various localities throughout the region. Through their work, dedication, and selflessness in a community chronically lacking educated personnel, skeptical of official medicine, and inclined toward traditional folk healing practices rich in unscientific and magical elements, they significantly contributed to the improvement of public health conditions and to the growing trust of the local population in modern, empirical medical practices.

Keywords: Jews, Ashkenazim, Sephardim, Kosovo and Metohija, Pristina, Kosovska Mitrovica, Prizren, Pec, Urosevac, Serbia, Yugoslavia, Ottoman Empire, physicians, dentists, pharmacists.